

Tebriz-Maveraünnehir Hattında Bir Beylikler Dönemi Âlimi: Bedru’r-Rûmî Dâvud b. Kutluğbek b. İslâm b. Receb el-Kânî*

A Scholar of the Beyliks Period on the Tabrîz-Transoxiana Line: Badr al-Rûmî Dâwûd b. utluğbek b. İslâm b. Rajab al-Kânî

Mehmet Kalaycı^{**}, Muzaffer Tan^{***}

Öz

Yazma eserler, ihtiva ettikleri metin içi ve metin dışı bilgiler bakımından birer tarih vesikası işlevi görebilmekte, bu haliyle de bir metnin belirli bir nüsha üzerinden fiziksel dolaşım sürecine eşlik eden şahısların tarihinin aydınlatılmasına vesile olabilmektedir. Merkezinde Bedru’r-Rûmî isimli bir âlimin bulunduğu bu makale, bunun önemli bir örneğini oluşturmaktadır. Makalede, bazı yazma eserlerde yer alan ona ait biyo-bibliyografik mahiyetteki bilgiler değerlendirilmiştir. Bu çerçevede makalede ikisi fıkıh, biri tefsir alanında olmak üzere Bedru’r-Rûmî’nin istinsah ettiği üç yazma eserin ferağ kayıtlarında bulunduğu bilgiler, bir *el-Keşşâf* nüshasının sonunda kayıtlı bulunan ona verilmiş iki icazet belgesinde geçen bilgiler ve onun Pezdevî’nin *Usûl*’üne yazdığı muhtasar şerhin dibacesinde yer alan bilgiler tahlil edilmiştir. Bedru’r-Rûmî’ye ait/dair olan bu bilgiler, biyo-bibliyografik mahiyette başka bilgiler üzerinden bağlamsal bir değerlendirmeye tabi tutulmuş, böylelikle de Bedru’r-Rûmî’nin bilgilerinin yaşadığı dönemin umumi manzarası içerisindeki karşılığı anlaşılmaya çalışılmıştır. Makale, Bedru’r-Rûmî gibi bir Beylikler dönemi âliminin varlığından haberdar olunabilmesine imkân tanıdığı kadar, aynı zamanda ilgili dönemdeki ilmî geleneğin Anadolu dışındaki ilim merkezleriyle irtibatına dair de -en azından Bedru’r-Rûmî özelinde- anlamlı bir resim sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Bedru’r-Rûmî, Beylikler, Hanefilik, Ulemâ, Orhâniyye Medresesi, Yazma Eser

Abstract

Manuscripts can function as historical documents in terms of the intertextual and extratextual information they contain, and they can be instrumental in this way in enlightening the biography of those involved in the physical circulation of a certain copy of a text. This article is an important example of this as it deals with the scholar Badr al-Rûmî. The article evaluates his biblio-biographic information with regard to certain manuscripts. In this context, the article analyzes the information given in the farâğ records of three manuscripts al-Rûmî copied, two in the field of jurisprudence and one in the field of tafsir. The information in the two ijâzat documents were given to him at the end of a copy of al-Kashshâf and in the preamble of the abridged commentary Badr al-Rûmî wrote on al-Pazdawî’s *Uşûl*. The article contextually evaluates this information on al-Rûmî using other biblio-biographic information, in an attempt to understand the meaning of this information in the general framework of the period in which he lived. The article not only highlights awareness of scholars of the Beyliks period such as Badr al-Rûmî but also presents in the case of Badr al-Rûmî at least a meaningful picture of the relationship of the Anatolian Beyliks period’s scholarly tradition with the scholarly centers beyond Anatolia.

Keywords

Badr al-Rûmî, Beyliks, Hanafism, ‘Ulamâ’, Orkhâniyya Madrasa, manuscript

* Müsvedde halini okuyan ve geri bildirimleri ile yazının sıkılaşmasına katkıda bulunan Kevser Beyazyüz Sipahioğlu’na ve Mine Demirbilek’e, yazı kapsamındaki bazı meseleleri müzakere ettiğimiz Recep Gürkan Göktaş’a, Hanifi Şahin’e ve Necmettin Pehlivan’a teşekkür ederiz. Yazının nihai şekline kavuşması, yazı hakemlerinin dikkat mahsulü tespitleri, tenkitleri ve tavsiyeleri sayesinde mümkün olmuştur; bunun için kendilerine ve dergi editöryal ekibine ayrıca müteşekkirimiz.

** Sorumlu Yazar: Mehmet Kalaycı (Doç. Dr.), Mehmet Kalaycı, Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Ankara, Türkiye. E-posta: mehkala@gmail.com ORCID: 0000-0002-9016-3123

*** Muzaffer Tan (Doç. Dr.), Muzaffer Tan, Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Ankara, Türkiye. E-posta: tanmuzaffer@yahoo.com ORCID: 0000-0001-6969-0618

Atf: Kalaycı, Mehmet, Tan, Muzaffer. “Tebriz-Maveraünnehir Hattında Bir Beylikler Dönemi Âlimi: Bedru’r-Rûmî Dâvud b. Kutluğbek b. İslâm b. Receb el-Kânî.” *darulfunun ilahiyat* 33, 2 (2022): 345–382. <https://doi.org/10.26650/di.2022.33.2.1149814>

Extended Summary

Limited knowledge exists about scholarly life in the Anatolian Beyliks period, and this is often explained through the limitation of historical data that allows one to have knowledge about this subject. This situation often leads one to remain confined to what is known of the history of this period. However, recent studies, especially those on manuscripts, have required the meaning that has been attributed to the concept of historical data to be reevaluated. In past years, most of the manuscripts in the Turkish Manuscript Libraries have been put into the service of researchers by allowing them to obtain visual images of the manuscripts. This has allowed manuscripts to be positioned as an independent field in the archaeology of knowledge much more than before. The intertextual and extratextual historical information in manuscripts is an important historical data source. Through this source, many unknown names, works, and institutions can be brought to light, with the scholar Badr al-Rūmī being a striking example of this as the subject of this article.

No information exists about this scholar in biographical or bibliographic works. He gave his full name as Dāwūd b. al-Shaykh Ẓutluġbek b. Islām b. Rajab. For the first time, scholars became aware of his existence through a farāġh record written by him in 1313 AD/712 AH at the end of a copy of ‘Alā’ al-Dīn al-Bukhārī’s *Kashf al-Asrār*. This record is an important piece of information in that a person from Anatolia had copied this work shortly after it was composed. As such, however, this information had at most a footnote regarding an examination centered on the circulation of *Kashf al-Asrār*. During this article’s studies on Anatolian Beyliks period, additional information about him was encountered in other manuscripts. In this sense, this study found two separate *ijāzats* that had been given to al-Rūmī by Fakhr al-Dīn al-Chārpardī and Muḥammad al-Hamadānī on *al-Kashshāf*. Likewise, two juridical works were found to have been copied by Badr al-Rūmī, one of which was from Ḥāfiẓ al-Dīn al-Nasafī and the other from ‘Alā’ al-Dīn al-Bukhārī. Badr al-Rūmī copied the former in 1306/705 in the Orkhāniyya Madrasa that had been allocated to the Ḥanafīs in Ilkhānid Tabrīz.

The clue Waliyy al-Dīn Jārullāh Efendi provided in a manuscript note led to this article being composed on the basis of these fragmentary records. While listing the commentaries on al-Pazdawī’s *Uṣūl*, Jārullāh Efendi was found to have included Badr al-Rūmī’s commentary in the list and to regarded it as an abridgement of ‘Alā’ al-Dīn al-Bukhārī’s *Kashf al-Asrār*. In his note, Jārullāh Efendi stated that he had read al-Pazdawī’s work with his disciples and pondered the commentaries on it, mentioning Badr al-Rūmī’s commentary among them. This suggested that the related commentary might have been in Jārullāh Efendi’s possession. Thus, the study examined the juridical works in the collection of Jārullāh Efendi and found one commentary that had been mistakenly cataloged as ‘Alā’ al-Dīn al-Bukhārī’s *Kashf al-Asrār* to have in fact belonged to Badr al-Rūmī. The information in its preamble revealed Badr al-Rūmī to have read al-Pazdawī’s

Uşûl from 'Alā' al-Dīn al-Bukhārī and to have received the *ijāzat* for the work from a person named Arshad al-Dīn. As a result, the current article has been composed by making use of the information in the various separate records, some of which came from Badr al-Rūmī.

The intertextual and extratextual historical records discussed in this article deserve special attention in two respects. The first is that they allow expansion of the knowledge of the scholarly life during the Anatolia Beyliks to a certain extent. The juridical *ijāzats* in the Ottoman period are known to have generally been attributed to Akmal al-Dīn al-Bābartī. This is understandable both in terms of the basic logic of *ijāzats* and al-Bābartī's undeniable role in this regard. However, this situation should not lead one to think that a strong juridical tradition in Anatolia had begun with al-Bābartī. Badr al-Rūmī showed that at least one generation before al-Bābartī, one Anatolian scholar had read about 'Alā' al-Dīn al-Bukhārī, an important figure in the Ḥanafī tradition. When considering that 'Alā' al-Dīn al-Bukhārī had been the teacher of al-Bābartī's teacher, Qiwām al-Dīn al-Kākī, Badr al-Rūmī's discipleship to al-Bukhārī becomes worthy of being taken into consideration. The second is that the manuscripts can be used as an important source of biblio-biographic data, especially with regard to the history of the Anatolia Beyliks. Limited information is found associated with the history of religious thought during this period. However, intertextual and extratextual historical information in related manuscripts written by Anatolian scholars or in Anatolian cities during the Beyliks period reveals the written tradition to have been stronger than expected. The fragmentary nature of these records makes assessing the relevant period relatively difficult in terms of references to them. However, these records appear in the first analysis to be distinct from one another and to be able to allow meaningful patterns to form over time. The records this article has shared and analyzed regarding Badr al-Rūmī were accumulated piece by piece over a period of around five years during our studies on the Anatolian Beyliks. This firstly encourages the expansion of knowledge on the meaning and function of manuscripts as well as regarding these manuscripts as a vital component of historical archeology.

Giriş

Beylikler dönemi Anadolu'sunun ilim hayatına dair bilgilerimiz sınırlıdır; bunu da çoğu kez bu konuda bilgi sahibi olmaya imkân tanıyacak tarihsel verinin sınırlılığı ile izah etmek durumunda kaldığımız bir gerçektir. Bu durum genellikle bize, ilgili dönemin tarihi bağlamında, sahip olduklarımızla yetinmek mecburiyetini dayatmaktadır. Fakat son zamanlarda, özellikle yazma eserler odaklı gerçekleştirilen çalışmalar,¹ “veri” kavramına yüklemiş olduğumuz anlamı sorgulamayı gerekli kılmaktadır. Asırların günümüze taşıdığı bu eserler, aslında telif edildikleri, istinsah edildikleri veya dolaşımında kaldıkları asırlardan da bazı unsurları günümüze taşımıştır. Türkiye yazma eser kütüphanelerinde kayıtlı bulunan yazma eserlerin önemli bir kısmı, geride bıraktığımız yıllarda görsel imajlarının alınmasıyla araştırmacıların hizmetine sunulmuştur. Bu durum, yazma eserleri eskiden olduğundan çok daha fazla müstakil bir bilgi arkeolojisi alanı olarak konumlandırmaya imkân tanımaktadır. Eserlerin ana metninin yanında, farklı nüshalarında kayıtlı bulunan metin dışı notlar keşfedilmeyi bekleyen, üstelik bunu fazlasıyla hak eden tarihsel bir veri hazinesi konumundadır. Hakkında bilgi sahibi olmadığımız, tasavvur dünyamızda küçük de olsa bir yer işgal etmemiş ya da edememiş çok sayıda isim, eser ve kurum bu hazine sayesinde gün yüzüne çıkarılabilecektir. Bu yazıya konu olan Bedru'r-Rûmî isimli bir âlim bunun dikkat çeken bir örneğini oluşturmaktadır.

1 Bu noktada zikredilebilecek çok sayıda çalışma söz konusudur; bunlardan yöntem için mahiyette olan bazıları için bk. Sami Arslan, *Osmanlı'da Bilginin Dolaşımı: Bilgiyi İstinsahla Çoğaltmak* (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2020); Berat Açıl (ed.), *Osmanlı Kitap Kültürü: Carullah Efendi Kütüphanesi ve Derkenar Notları* (İstanbul: İLEM Yayınları, 2020); Müstakim Arıcı ve Mehmet Arıkan (ed.), *Taşradan Merkeze Bir Ulema Ailesi: Taşköprülüzadeler ve İsamüddin Ahmed Efendi* (İstanbul: İLEM Yayınları, 2021); Mehmet Kalaycı ve Muzaffer Tan, “Bir 16. Yüzyıl Osmanlı Aliminin Peşinde: Zeyrekzâde Emrullâh Mehmed Efendi ve Otobiyoğrafik Anlatıları,” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 62, no. 1 (2021): 1-90.

İsmi genellikle Dâvûd b. eş-Şeyh Kutluğbek b. İslâm b. Receb olarak kaydeden ve Bedru'r-Rûmî² olarak bilindiğini belirten bu âlim hakkında biyografik ve bibliyografik eserlerde hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Bu isimde birisinin varlığından ilk defa Alâüddîn Abdülazîz b. Muhammed el-Buhârî'nin (ö. 730/1330) *Keşfü'l-Esrâr* isimli eserinin bir nüshasının istinsah kaydı sayesinde haberdar olabildik. İstinsahı gerçekleştiren kişi Bedru'r-Rûmî idi ve ferağ kaydında istinsahın 712 (1313) yılında tamamlandığı kayıtlıydı.³ Rûmî künyeli bir kimsenin, telifinden kısa bir süre sonra bu eseri istinsah etmiş olması Beylikler Dönemi ilim hayatı bakımından belki kısmen önemli görülebilirdi. Ancak bu haliyle bu bilgi, *Keşfü'l-Esrâr*'ın dolaşımı -hususen de Anadolu'daki dolaşımı- merkezli bir tetkikte en fazla bir dipnot bilgisi vasfını haizdi. Beylikler dönemine dair sürdürdüğümüz çalışmalar esnasında bazı yazma eserlerde ona dair başka bilgilere tesadüf etmemiz, Bedru'r-Rûmî'yi müstakil bir ilginin odağı haline getirdi. Öyle ki Fahrüddîn Ahmed b. el-Hasen el-Çârperdî (ö. 746/1346) ve Muhammed b. el-Hasen el-Hemedânî'den (ö. 8./14. yy.), Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *el-Keşşâf*'ı için aldığı ve bir *el-Keşşâf* nüshasının sonunda kayıtlı olarak günümüze gelebilmiş iki ayrı icazeti söz konusuydu.⁴ Bu isimlerden Hemedânî'nin *el-Keşşâf*'a yazdığı şerhin bir nüshası yine Bedru'r-Rûmî tarafından istinsah edilmişti.⁵ Yine Tebriz'de Hanefilere tahsis edilmiş Orhâniyye isimli bir medresenin varlığından onun istinsah ettiği Hâfizüddîn Ebü'l-Berekât Abdullah b. Ahmed en-Nesefî'nin (ö. 710/1310) *el-Kâfi fi Şerhi'l-Vâfi* adlı eserinin bir nüshasının istinsah kaydı sayesinde haberdar olunabilmekteydi.⁶

Karşılaşılan parça parça bilgileri müstakil bir yazıya dönüştürme saiki, Veliyyüddîn Cârullah Efendi'nin (ö. 1151/1738) bir mütalaa notunda sunduğu ipucu üzerinden şekillendi. Cârullah Efendi ilgili notta, Fahrulislâm Alî b. Muhammed el-Pezdevî'nin (ö. 482/1089) *Usûl*'ü üzerine şerh yazan isimler arasında Bedru'r-Rûmî isminde

- 2 Buradaki Bedr kelimesi, Bedruddîn lakabının kısaltılmış halidir. Nitekim Fahrüddîn el-Çârperdî ve Muhammed el-Hemedânî'nin verdiği icazetlerde Bedru'l-mille ve'd-dîn olarak nitelenmiştir. Veliyyüddîn Cârullah Efendi de derkenar notlarında bazen Bedruddîn er-Rûmî bazen de Bedru'r-Rûmî olarak ondan bahsetmiştir. Muhtemelen yaşadığı dönemde Bedruddîn lakaplı başka kişilerden ayırt edici olması için Bedr kelimesi ile er-Rûmî kelimesi, bir sıfat tamlamasına dönüştürülmüş ve Bedru'r-Rûmî şeklinde terkiplerleştirilmiştir. Nitekim bunun gerek ilgili dönemde gerekse sonraki süreçte Nûru's-Şîrâzî, Bedru't-Tavîl, Bedru'r-Reşîd, Sirâcü'l-Hindî, Tâcü's-Sübki ve Aliyyü'l-Kârî gibi çok sayıda örneğine tesadüf etmek mümkündür. Bu nedenle yazı genelinde Bedru'r-Rûmî yazımı tercih edilmiştir.
- 3 Buhârî, *Keşfü'l-Esrâr* (Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi, 370), 282b.
- 4 Zemahşerî, *el-Keşşâf* (Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 369), 276a-77a.
- 5 Hemedânî, *Tavdihu Müşkilâti'l-Keşşâf* (Manisa Yazma Eser Kütüphanesi, Manisa İl Halk, 103), 116b.
- 6 Nesefî, *el-Kâfi fi Şerhi'l-Vâfi* (Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, 1064), 357a.

birisine de yer vermiş ve bu şerhin Alâüddîn Buhârî'nin *Keşfü'l-Esrar*'ının muhtasarı olduğunu belirtmiştir. Bedru'r-Rûmî'ninki de dâhil Pezdevî'nin eseri üzerine yazılmış şerhleri, Pezdevî'nin eserinin kıraatı sırasında mütalaa ettiğini belirtmesi⁷ bu eserin onun mülkiyetinde bulunuyor olabileceği ihtimaline kapı araladı. Bu doğrultuda onun koleksiyonunda bulunan fıkıh usulü eserlerine dair yaptığımız taramada Alâüddîn Buhârî'nin *Keşfü'l-Esrâr*'ı olarak kataloglanmış bir nüshanın gerçekte Bedru'r-Rûmî'nin eseri olduğunu fark ettik. Bu eserin dibacesinde yer verdiği bilgiler ayrıca dikkat çekiciydi; zira Bedru'r-Rûmî burada Pezdevî'nin *Usûl*'ünü Buhârî'den okuduğunu ve Erşedüddîn isminde birisinden de söz konusu eser için icazet aldığını belirtmekteydi.

Yazıda, Bedru'r-Rûmî'nin istinsah ettiği üç yazma eserin ferağ kayıtlarında geçen bilgiler, bir *el-Keşşâf* nüshasının sonunda ona verilmiş iki icazet belgesinde yer bilgiler ve Bedru'r-Rûmî'nin Pezdevî'nin *Usûl*'ü üzerine yazdığı muhtasar şerhin dibacesinde dile getirdiği bilgiler esas alınmıştır. Yazı, ilk tahlilde birbirinden ayrı gibi duran bu bilgilerin, Bedru'r-Rûmî odaklı olarak bir araya getirilmesi ve başka yan bilgilerle genişletilmesi üzerinden nihai şekline kavuşmuştur. Nihai şekliyle yazı, Beylikler döneminde Bedru'r-Rûmî isminde bir âlimin yaşadığını ve başta fıkıh ve tefsir olmak üzere çeşitli alanlarda ilim tahsili için Anadolu dışında bulunduğunu, Fahrüddîn Çârperdî, Muhammed Hemedânî ve Alâüddîn Buhârî gibi önemli âlimlerle görüşüğünü, hatta bunların bazılarından icazetler aldığını ortaya koymaktadır. Bu ise bir yandan ilgili dönem Anadolu'sundaki ilim geleneğine dair mevcut bilgilerimizi genişletirken bir yandan da yazma eserlerdeki metin içi ve metin dışı bilgilerin ilim ve düşünce tarihimizin karanlıkta kalmış kimi yönlerinin aydınlatılmasında ne kadar önemli bir veri havuzu işlevi görebileceğini örneklemektedir.

I. Hâfızuddîn Neseî'nin *el-Kâfi*'sinin Müstensihisi Olarak Bedru'r-Rûmî

İlk üzerinde durmak istediğimiz, Hâfızuddîn Neseî'nin *el-Kâfi fi Şerhi'l-Vâfi* isimli eserinin iki ciltlik bir nüshasının ikinci cildinin sonunda yer alan Bedru'r-Rûmî'ye ait bir istinsah kayıdır:

7 Pezdevî, *Usûl* (Süleymaniye Kütüphanesi, Carullah, 506), Ia.

O, burada kendi ismini Dâvûd b. eş-Şeyh Kutluğbek b. İslâm b. Receb er-Rûmî olarak sunmakta ve *el-Kâfi* adlı eserin yazımını 705 Zilkadesi'nin sonlarında Cuma günü (10 Haziran 1306) kuşluk vaktinde, Tebriz'de Orhâniyye Medresesi'nde tamamladığını belirtmektedir. Tebriz için “yüce, büyük, mamur, mübarek, sâlihlerin makamı, zühdün ve takvanın menbai, âlimler ve fâzıllar kaynağı, âbidlerin ve muttakîlerin meskeni, meliklerin ve emirlerin sığınağı, evliyânın burcu” nitelemelerini kullanmakta, Orhâniyye Medresesi'ni de “imamların imamı, İslam'ın şeyhi, muhakkiklerin kutbu, hak yolcularının gurur kaynağı, [kendini dine] adanmışların şerefi, Allah'ın yeryüzündeki dostu Ebû Hanîfe'nin ashabı için inşa edilmiş, mübarek ve uğurlu medrese” olarak nitelemektedir.⁸ Ferağ kaydının hemen sol alt köşesinde, daha ince bir hatla yazılmış 708 (1308-1309) tarihinin zikredildiği bir kayıt söz konusudur. Açıkça belirtilmemiş olsa da bunun, bir mukabele veya kıraat kaydı olması ihtimal dâhilindedir.

Bedru'r-Rûmî'nin ferağ kaydında paylaştığı bilgiler, bir ferağ kaydından fazlasını barındırmakta ve ihtiva ettiği önemli bazı ayrıntılar itibariyle genel bir tahlili hak etmektedir. İlk üzerinde durulması gereken husus, istinsah ettiği eserdir; bu eser Hanefî fıkıh ve ilim geleneğinin önemli isimlerinden biri olan Nesefî'nin *el-Kâfi*'sidir. Nesefî'nin, *el-Vâfi* isimli kendi eseri üzerine bir şerh olarak kaleme aldığı bu eser, Hanefî fûrû fikhının en temel metinlerinden olan *el-Hidâye*'nin eksik bıraktığı konuları tamamlama amacına matuftur.⁹ 684/1285 yılında Kirman'da telifi

8 Nesefî, *el-Kâfi fî Şerhi'l-Vâfi* (Laleli, 1064), 357a.

9 Murteza Bedir, “Nesefî, Ebû'l-Berekât,” *TDVİA*, 32/567.

tamamlanan eser, Hanefî fikhî merkezli tedris geleneğinde önemli bir yer işgal etmiştir. Bedru'r-Rûmî'nin yazıya geçirdiği nüsha, eserin, Anadolu'lu bir kimse tarafından yazıya geçirildiği tespit edilebilen -şimdilik- en eski tarihli nüshasıdır ve henüz müellifi Neseî hayattayken istinsah edilmiştir.

Bedru'r-Rûmî'ye ait ferağ kaydında üzerinde durulması gereken ikinci husus, istinsahın gerçekleştirildiği yer olan Tebriz şehrine dair tespitlerdir. Tebriz, Abaka Hân'dan (ö. 680/1282) itibaren İlhanlıların merkezi şehri olma vasfını kazanmış; oğlu Gâzân Hân (ö. 703/1304) döneminde (694-703/1295-1304) bir ilim ve kültür merkezine dönüşmüştür. İlhanlı tahtına oturmadan yaklaşık beş ay önce 694/1295 yılında Müslüman olan¹⁰ Gâzân Hân, iktidarı sırasında İslam'ı İlhanlıların resmi dini olarak ilan etmiş ve devletin tümüyle İslâmleştirilmesi için bir reform başlatmıştır. Bu kapsamda hâkimiyeti altındaki şehirlerde bulunan tüm Hristiyan, Budist ve Zerdüş tabetler tahrip edilmiştir. Hatta Gâzân Han'ın babası Argûn Hân'ın (ö. 690/1291) inşa ettirdiği ve içinde kendi resminin bulunduğu bir tapınak da bundan nasibini almıştır.¹¹ Onun ayrıca İslam'ın toplumsal alandaki görünürlüğü artırarak matuf olarak gayrimüslimlerden kimliklerini belli edecek şekilde kıyafet giymelerinin istenmesi, içki ve faizin yasaklanması, hac yol güvenliğinin sağlanması gibi ilave bazı uygulamaları da yürürlüğe koyduğu kaydedilmektedir.¹² Özellikle din alanında gerçekleştirilen bu reformlar, Gâzân Hân'ın din alanında bir birliktelik tesis etme düşüncesinin bir tezahürü olarak değerlendirilmiştir.¹³ Gâzân Hân'ın hicri takvimle on yıla yakın süren iktidarı süresince, çok sayıda Moğol'un Müslüman olmasının yanı sıra, hâkimiyeti altındaki topraklarda yoğun ve kapsamlı bir imar faaliyeti kendisini göstermiş, önceki Moğol istilalarında harap olan bölge şehirlerinin yıldızı yeniden parlamaya başlamıştır. Bunun en fazla görünür olduğu şehir ise, devlet merkezi olarak da belirlenen Tebriz'dir. Tebriz, bu süreçte âlimlerden sufilere, seyyidlerden talebelere farklı kesimlerin bulunduğu bir merkeze dönüşmüştür. Nitekim Bedru'r-Rûmî'nin ilgili ferağ kaydında Tebriz için kullandığı nitelemeler, şehrin Gâzân Hân'ın iktidarı süresince elde ettiği konumu ortaya koymaktadır.

Gâzân Hân'ın henüz 33 yaşındayken vefatı sonrasında kardeşi Olcaytu Hân (ö. 716/1316) tahta oturmuştur. Olcaytu Hân'ın iktidarı süresince (703-716/1304-1316) Sultaniye şehri İlhanlıların yeni başkenti ve ilim merkezi olmuş ve Tebriz'i gölgede

10 Onun İslam'a girişi ve buna yön veren amillere ilişkin bk. Osman Gazi Özgüdenli, *Gâzân Han ve Reformları (1295-1303)* (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2009), 93-102.

11 Özgüdenli, *Gâzân Han ve Reformları*, 333.

12 Hanifi Şahin, "Camîu't-Tevarih'e Göre Gâzân Hân'ın Müslümanlığı ve Bunun İlhanlı Toplumuna Yansımaları," *Bilgi* 73 (2015): 211-24.

13 Özgüdenli, *Gâzân Han ve Reformları*, 334.

bırakmıştır. Ancak yine de Tebriz hem onun hem de Gâzân Hân'ın oğlu Ebû Saîd Bahâdır Hân (ö. 736/1335) dönemlerinde bir ilim ve kültür merkezi olma vasfını sürdürmüştür. Bunda Gâzân Hân'ın yanı sıra onun, daha sonra da kardeşi Olcaytu Hân'ın vezirliğini yapan Reşîdüddîn Fazlullâh-ı Hemedânî'nin (ö. 718/1318) şehirde gerçekleştirdikleri imar ve kültür faaliyetlerinin rolü büyüktür. Gâzân Hân tarafından 696/1297 yılında inşaatı başlatılan ve 702/1303 tarihinde önemli bir kısmı tamamlanan Gâzâniyye külliyesi bu faaliyetlerin önemli bir örneğidir. Şâm-ı Gâzâniyye veya Şenb-i Gâzâniyye olarak da bilinen külliye, içerisinde çok farklı bölümlerin bulunduğu bir hayır ve kültür kurumudur. Külliyyede, Gâzân Hân'ın kabrinin bulunduğu kümbet, cami, Hanefiler ve Şâfiîler için iki ayrı medrese, dervişler için hankâh, seyyidler için dârüssiyâde, rasâdhâne, dârüşşifa ve kütüphane gibi bölümler yer almaktadır.¹⁴ Gâzân Hân ve Olcaytu Hân dönemlerinin kudretli veziri Reşîdüddîn'in inşa ettirdiği Rab'ireşîdî isimli külliye de Tebriz'deki ilmî hareketlilikte önemli bir fonksiyona sahip olmuştur. İnşasına 700/1300 yılında başladığı ve 709/1309 yılında büyük bir kısmının tamamlandığı kaydedilen bu külliye, aynı zamanda Tebriz şehriyle de bütünleşen bir yaşam alanına dönüşmüştür. Külliyenin merkezinde biri yazlık diğeri kışlık iki cami, medrese, Kur'ân ve hadis kitaplarının çoğaltıldığı bir bölüm, öksüz ve yetim çocuklar okulu, hankâh, aşevi, hastane ve daha başka birimlerin bulunduğu belirtilmiştir.¹⁵ Bu birimlerin en önemlilerinden biri olan medresede, külliyenin mütevellisi tarafından seçilen yirmi beş öğrencinin, beşi naklî ilimler yirmisi de aklî ilimler alanında olmak üzere beş yıl boyunca eğitim gördüğü ifade edilmiştir.¹⁶

Bedru'r-Rûmî'nin ferağ kaydında verdiği bilgilerde üzerinde durulması gereken bir diğer ayrıntı, Orhâniyye isimli medresedir. Bu ayrıntı, Tebriz'de bu isimde bir medrese olduğunu ve bu medresenin Ebû Hanîfe'nin ashabına tahsis edildiğini ortaya koymasına bakımından önemlidir. Esasen, Tebriz'de bu isimde bir medrese olduğunu ortaya koyan, bu haliyle de Bedru'r-Rûmî'nin verdiği bilgiyi teyit eden iki ayrı kayıt daha mevcuttur. Bunlardan ilki Bedru'r-Rûmî'ninki gibi Nesefî'nin *el-Kâfi* isimli eserinin bir nüshasında yer almaktadır:

14 Osman Gazi Özgüdenli, "XIV. Yüzyılda Tebrîz'de Bir Hayır ve Kültür Kurumu: Şenb-i Gâzan (Gâzâniyye)," *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* 37 (2001-2002): 260-61.

15 Osman Gazi Özgüdenli, *Ortaçağ Türk-İran Tarihi Araştırmaları* (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2006), 213-16.

16 Özgüdenli, *Ortaçağ Türk-İran Tarihi Araştırmaları*, 220.

Nüşanın ferağ kaydında yazım işinin Muhammed b. Alî el-Horasânî eliyle 705 Muharrem’inde (Temmuz/Ağustos 1305) bir Çarşamba günü ikinci namazı sonrası dârülmülk olan Tebriz’de Büyük Orhân Medresesi’nde tamamlandığı belirtilmektedir.¹⁷ Müstensih, “Büyük Orhân” kelimesinin hemen akabinde “Allah onun kabrini korusun.” şeklinde bir duada bulunmaktadır. Diğer kayıt ise Muzafferüddîn Ahmed b. Alî İbnü’s-Sâ‘atî’nin (ö. 694/1295) *Şerhu Mecma‘i l-Bahreyn*’inin Muhammed b. Ömer b. Abdülmümin (?) eliyle 708 Ramazan’ının 20’sinde Pazartesi günü (3 Mart 1309) istinsah edilmiş bir nüshasında bulunmaktadır:

Müstensih, burada, yazım işini Tebriz şehrinde Orhâniyye Medresesi’nde gerçekleştirdiğini belirtmekte, medrese için “Allah ömrünü uzatsın.”, banisi için

17 Nesefî, *el-Kâfi fi Şerhi l-Vâfi* (Süleymaniye Kütüphanesi, Karaçelebizade, 137), 433a.

de “Allah bu medreseyi inşa ettirenin kabrini ve istirâhâtgâhını güzelleştirsin.” şeklinde dua etmektedir.¹⁸

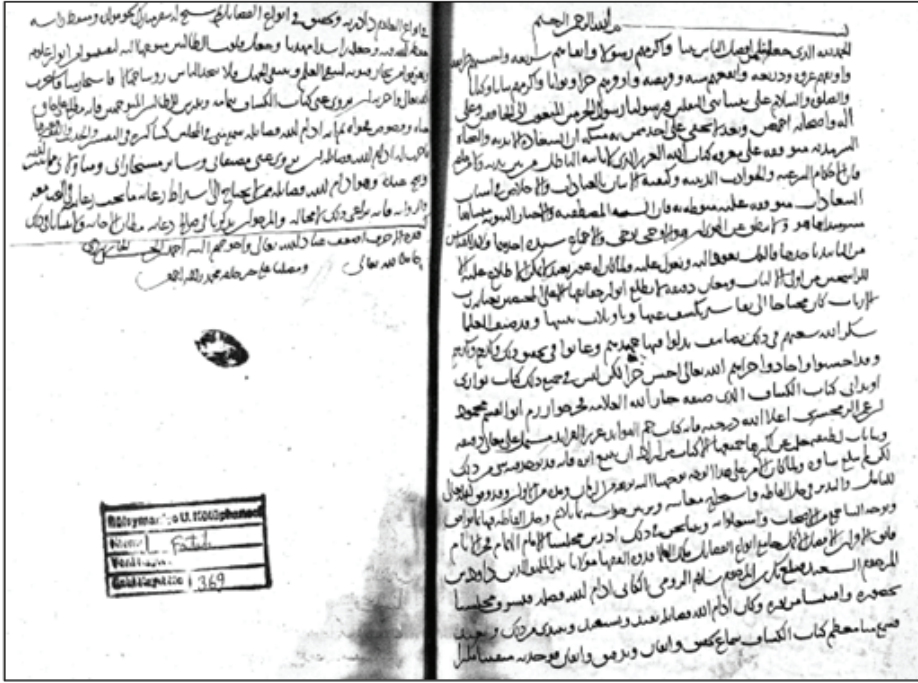
Bedru’r-Rûmî’ninki dâhil bu kayıtlar birlikte düşünüldüğünde, Tebriz’de Orhân isminde veya künyesinde birisinin bulunduğu, bu kişi tarafından bir medrese yaptırıldığı, medresenin onun adına nispetle Orhâniyye olarak bilindiği ve Hanefilere tahsis edildiği söylenebilir. Bu ise, Orhân isimli kişinin kim olduğu veya olabileceği yönünde güçlü bir akademik merakı beraberinde getirmektedir. Mevcut veriler ışığında bu kişinin Gâzân Hân olması, Orhâniyye isimli medresenin de Şenb-i Gâzâniyye külliyesinde bulunan iki medreseden Hanefilere tahsis edilmiş olan medrese olması muhtemel gibidir. Şenb-i Gâzâniyye 702/1303 yılında tamamlanmıştır; Horasânî’nin yazıya geçirdiği *el-Kâfi* nüshasının 705 (1305) yılının başında, Bedru’r-Rûmî’ninkinin ise aynı yılın sonunda olması zikri geçen Orhâniyye’nin Şenb-i Gâzâniyye’de Hanefilere tahsis edilmiş medrese olabileceğini ihtimalini mümkün kılmaktadır. Ayrıca Horasânî’nin “Büyük Orhân Medresesi” şeklindeki nitelemede, Büyük Orhân ifadesinden hemen sonra “Allah onun kabrini korusun.” şeklindeki duası, medresenin banisinin 705 (1305) yılının başında hayatta olmadığı anlamına gelmektedir. Bunun söz konusu baninin 703/1304 yılında vefat eden Gâzân Hân olabileceği yönünde güçlü bir işaret olarak değerlendirilmesi mümkündür. Elimizdeki ne eski ne de yeni hiçbir kaynakta, Gâzân Hân için veya herhangi bir İlhanlı yöneticisi için Orhân isminin ya da unvanının kullanıldığı yönünde bir bilginin mevcut olmaması, maalesef bu ihtimali mukayeseli bir tahlile tabi tutmaya engel oluşturmaktadır. Ancak yine de Bedru’r-Rûmî’ninki dâhil olmak üzere ilgili eserlerde açıkça zikri geçen Orhân ve Orhâniyye ayrıntısının, Tebriz’deki ilim hareketliliği bağlamında önemsenmesi gereken bir husus olduğunun altını çizmek gerekir.¹⁹

II. Fahrüddîn Çârperdi’den İcazet Almış Bir Kimse Olarak Bedru’r-Rûmî Zemaşerî’nin *el-Keşşâf*’ının 679 Zilhiccesi’nin sonunda Salı günü (21 Nisan

18 İbnü’s-Sâ’atî, *Şerhu Mecma’i’l-Bahreyn* (Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 1758), 218a.

19 İlgili kayıtlardaki kullanımların, Orhân kelimesinin menşesine dair tartışmalara da belli ölçüde ışık tuttuğu açıktır; fakat bu yönde bir tahlilin bu yazının kapsamını aştığını belirtmek durumundayız. Yine de Bedru’r-Rûmî de dâhil bazı müstensihlerin dikkat çektikleri Tebriz’deki Orhaniyye isimli medresenin varlığının, Sümer’in ve Tezcan’ın bu noktadaki tespitlerini kısmen tashih edecek kısmen de genişletecek önemli bir veri niteliği taşıdığını belirtmek gerekir. Bk. Faruk Sümer, *Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları* (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1999), 2/763; Semih Tezcan, “Orhan Gazi’nin Adı Üzerine,” *Türkçenin Yükseliş Çağında Bursa’da Dil Kültür ve Edebiyat Bilgi Şöleni Bildiriler* içinde, ed. Hatice Şahin (Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2010), 32-35.

1281) istinsahı tamamlanmış bir nüshasının²⁰ sonunda günümüze ulaşabilmiş iki icazet sayesinde Bedru'r-Rûmî'nin bu eseri iki ayrı kişiden okuduğu ve her ikisinden de icazet aldığı tespit edilebilmektedir. Bunlardan biri Fahrüddîn Çârperdi'den aldığı icazettir ve şu şekildedir:

Çârperdi'nin kendi el yazısıyla yazdığı²¹ ve sonunda ismini not ettiği icazette, Bedru'r-Rûmî'nin isminin “Bedru'l-mille ve 'd-dîn Dâvûd b. el-merhûm es-sâid Kutluğbek b. el-merhûm Selâm er-Rûmî el-Kânî” olarak kaydedildiği görülmektedir. Çârperdi, onu “yüce gönüllü imam, yaratılmışların gururu, fazilet sahibi akranın üstünü, pek çok iyi hasleti kendinde toplayan, yücelik sahibi, fakihlerin önderi

20 Zemahşerî, *el-Keşşâf* (Fatih, 369), 275b. Nüshanın zahriyesinde İbnü'l-Hatîb el-Merâğî'ye ait 702 Muharrem'i (Ağustos-Eylül 1302) tarihli bir nevbet notu mevcuttur. Buradan hareketle nüshanın sonraki bir tarihte Bedru'r-Rûmî'nin mülkiyetine girdiği söylenebilir. Not şu şekildedir:

”في نوبة المفتقر الى عفو ربه رضاء بن أحمد بن يحيى بن فضل الله النسابوري (؟) المدعو بابن الخطيب المراغي اصلح الله شأنه. كتيبه في محرم سنة اثنين و سبعمائة“

21 Çârperdi'ye ait olduğu tespit edilebilen başka hatlarla mukayese edildiğinde, Bedru'r-Rûmî'ye verilen icazetin hattının Çârperdi'nin kendi hattı olduğu anlaşılabilir. Örneğin Çârperdi'nin 696 Rebiülevvel'inde (1296) istinsah ettiği, 733 Zilkadesi'nde (1333) de bir mütalaa notu düştüğü bir eser için bk. İbnü'l-Hâcib, *el-İzâh fi Şerhi'l-Mufassal* (Millet Kütüphanesi, Feyzullah Efendi, 2007), 129a-b.

dostumuz” şeklinde nitelemekte, iştirakiyle kendi meclisini şerefliendirdiğini ve onu pek çok ilimde ehliyet sahibi, türlü türlü hasletlerle donanmış bir kimse olarak tanıdığını belirtmektedir. Bedru’r-Rûmî, *el-Keşşâf*’ın çoğunu hakkıyla, vukûfiyet göstererek ve tüm dikkatini vererek dinlemiş, icazet talebinde bulunması üzerine de Çârperdî ona eserin tamamını rivayet etme ve istekli talebelere bunun tedrisini gerçekleştirme izni vermiştir. Çârperdî, onun *el-Keşşâf* dışında tefsir, hadis, fıkıh ve başka alanlarda çok sayıda eseri de kendisinden dinlediğini ifade etmekte ve kendisine telif ettiği, icazetli olduğu veya rivayet hakkına sahip olduğu eserlerin de rivayeti için izin verdiğini belirtmektedir.²²

Fahrüddîn Çârperdî, başta dil ilimleri olmak üzere, fıkıh ve tefsir alanında yetkinlik kazanmış, eserler yazmış ve öğrenci yetiştirmiş bir kimsedir. Çârperdî, ömrünün büyük bir kısmını Tebriz’de geçirdiği bilinen bir kimsedir. Tebriz’e ne zaman yerleştiği tam olarak bilinmiyor olsa da,²³ ömrünün sonuna kadar burada kaldığı bilinmektedir. Bu durumda, Bedru’r-Rûmî’nin ondan *el-Keşşâf*’ı dinlemesinin Tebriz’de gerçekleşmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Ancak Çârperdî’nin verdiği icazette herhangi bir tarih bilgisinin mevcut olmayışı, bunun Bedru’r-Rûmî’nin Orhâniyye Medresesi odaklı olarak Tebriz’de bulunuşu sırasında mı yoksa sonraki bir tarihte Tebriz’e tekrar uğradığı sırada mı gerçekleştiği sorusunu cevaplamayı zorlaştırmaktadır. Bu noktada Çârperdî’nin verdiği icazette Bedru’r-Rûmî’yi üstün hasletler sahibi ve akrandan bir kimse olarak nitelediğini ve fakihlerin önderi olarak takdim ettiğini göz ardı etmemek gerekmektedir. Özellikle “fakihlerin önderi” şeklindeki niteleme, Bedru’r-Rûmî’nin fıkıh ilminde yetkinlik kazanmış ve bir talebe olmanın ötesine geçmiş bir kimse olduğunu ihsas etmektedir. Ayrıca Çârperdî, icazet metninde kendi eserleri için de ona rivayet izni verdiğini belirtmektedir. Bu açılardan bakıldığında Bedru’r-Rûmî’nin Çârperdî’den *el-Keşşâf*’ı dinlemesinin ve icazet almasının sonraki bir süreçte gerçekleşmiş olabileceği öngörüsünde bulunmak mümkün gibidir. Yine de kesin bir çıkarımda bulunabilmek güçtür.

Çârperdî, Zemahşerî’nin *el-Keşşâf*’ının tahsili bağlamında kendisine müracaat edilen önemli bir isimdir. Bedru’r-Rûmî’nin icazeti, bunun en azından Anadolu merkezli önemli bir tezahürü konumundadır. Çârperdî’nin verdiği icazet, Bedru’r-Rûmî’nin *el-Keşşâf* dışında tefsir, hadis, fıkıh ve diğer alanlarda da ondan bazı metinleri okuduğunu veya dinlediğini ortaya koymaktadır. Bu kapsamda hangi

22 Zemahşerî, *el-Keşşâf* (Fatih, 369), 276b-77a.

23 Abdülgaaffâr el-Kazvîni’nin *el-Hâvî* isimli eserine yazdığı şerhin telif nüshasının ferağ kaydında şerhin yazımını 694 Zilkade’sinde (Eylül-Ekim 1295) Tebriz’de tamamladığını belirtmektedir. Bu bilgiden hareketle Çârperdî’nin en azından bu tarihte Tebriz’de olduğunu söylemek mümkündür. Bk. Çârperdî, *el-Emâlî fi’l-Keşf ani’l-Hâvî* (Süleymaniye Kütüphanesi, Murad Molla, 859), 232a.

eserlerin tahsile konu olduğunu tespit edebilmek güçtür. Bu alanlar içerisinde ise fıkıhın yer alıyor oluşunu önemsemek gerekir. Zira Bedru’r-Rûmî’ye dair bu yazıya konu olan kayıtlar, onun Hanefiliğe mensubiyetini ortaya koymaktadır. Buna karşın Fahrüddîn Çârperdi, Şâfiî fıkıhına mensup bir kimsedir.

Çârperdi’nin *el-Keşşâf* odaklı Ruknüddîn Îsâ b. Muhammed es-Sarâyî isimli bir kişiye kendi hattıyla yazdığı icazette, *el-Keşşâf* dışında hangi eserleri okuttuğu tespit edilebilmektedir. Bu eserler; Ebü’l-Kâsım eş-Şâtîbî’nin (ö. 590/1194) *Hırzû’l-Emânî* adlı kasidesi, Kazvîni’nin *el-Hâvî*’si ile *İrşâdü’l-Tâlibîn*’i, *el-Gâyetü’l-Kusvâ*, *el-Mufasssal*, *Lübâbü’l-Miftâh*, Burhânüddîn en-Nesefî’nin (ö. 687/1289) *Mukaddime*’si, [buna dair] *Şerh*’i ve *en-Nikât*’ıdır.²⁴ Bunlardan Abdülgaflâr el-Kazvîni’nin (ö. 685/1286) eserleri Şâfiî fûrû fıkıhıyla ilgili eserlerdir; *el-Hâvî* ile ilgili olarak kullandığı “İmâm-ı Azam eş-Şâfiî Muhammed b. İdrîs’in mezhebindeki fetvalar konusunda” şeklindeki ifadesini Çârperdi’nin Şâfiîliğe mensubiyetinin güçlü bir dışavurumu olarak not etmek gerekmektedir. *Gâyetü’l-Kusvâ* ise Çârperdi’nin hocası Nâsıruddîn el-Beyzâvî’nin (ö. 685/1286) yine Şâfiî fûrû fıkıhında kaleme aldığı bir eserdir. Bu örnekler, ilk tahlilde Bedru’r-Rûmî’nin Çârperdi’den gerçekleştirdiği fıkıh tahsilinin Şâfiîlik odaklı olabileceğini düşündürmektedir.²⁵ Fakat Çârperdi’nin Hanefî fıkıhıyla da ilgilendiği yönündeki bazı kayıtları da göz ardı etmemek gerekmektedir. Her ne kadar günümüze ulaşmış nüshalarına tesadüf edilemese de Çârperdi’nin Burhânüddîn el-Merğînânî’nin (ö. 593/1197) *el-Hidâye*’si ile Pezdevî’nin *Usûl*’ünü şerh ettiği belirtilmiştir.²⁶ Çârperdi’nin Sarâyî isimli kişiye okuttuğu eserler arasında yer alan Burhânüddîn Nesefî’nin üç eserini de bunun bir yansıması olarak değerlendirmek mümkündür. Fıkıhta Hanefiliğe mensup olduğu bilinen Nesefî, yazdığı eserlerle ilm-i nazar’ın sistematik bir hale gelmesinde başat rol oynamış kimselerdendir. Onun *Mukaddime fi’l-Hilâf* olarak da isimlendirilen *el-Fusûl* adlı eseri ilm-i nazar’ın en önemli metinlerinden biri

24 Zemaşerî, *el-Keşşâf* (Süleymaniye Kütüphanesi, Yozgat, 81-2), 486b-87a.

25 Çârperdi henüz hayattayken onun *es-Sirâcü’l-Vehhâc*’ının Ömer b. Abdürrahîm b. Kemâl el-Kırşehrî isimli Anadolu’lu bir kimse tarafından 745 Ramazan’ında (Ocak-Şubat 1345) yazıya geçirilmiş bir nüshasının bulunması bunu kısmen teyit eder niteliktedir. Bk. Çârperdi, *es-Sirâcü’l-Vehhâc* (Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 1432), 116a.

26 *el-Hidâye* üzerine şerh yazdığı bilgisini Kâtib Çelebi, Zeynüddîn el-İrâkî’nin *Zeyl ale’l-Iber*’inden nakille zikretmektedir. Bk. Kâtib Çelebi, *Keşfü’z-Zünûn*, nşr. M. Şerefeddin Yalatkaya-Kilisli Rifat Bilge (Ofset, Ankara: TTK Yayınları, 2014), 2/2036; Pezdevî’nin *Usûl*’üne şerh yazdığı bilgisi için yine bk. Kâtib Çelebi, *Keşfü’z-Zünûn*, 1/112.

olarak değerlendirilmiştir.²⁷ Nesefî’ye ait olup da Çârperdî’nin okuttuğu üçüncü eser olan *en-Nikât*, Hanefîler ile Şâfiîler arasındaki kırk ihtilâflı meselenin ilm-i nazar yöntemiyle tartışıldığı, Hanefîlerin iddia ortaya koyan, Şâfiîlerin de itiraz eden olarak konumlandırıldığı bir eserdir.²⁸ Özellikle bu son eser, Çârperdî’nin Hanefî metinlere ve Hanefî fihhına vakıf olduğunu düşünmeyi mümkün kılmaktadır.

III. Muhammed Hemedânî’den İcazet Almış Bir Kimse Olarak Bedru’r-Rûmî

Bedru’r-Rûmî’nin tahsil gördüğü tespit edilebilen bir başka isim Muhammed Hemedânî’dir. Bu tahsil, yine Zemahşerî’nin *el-Keşşâf* ı merkezlidir ve Hemedânî’nin verdiği bir icazet sayesinde tespit edilebilmektedir. Bu icazet, Çârperdî’nin verdiği icazetin bulunduğu *el-Keşşâf* nüshasında yer almaktadır:

- 27 Nesefî’nin bu metninin medreselerde öğrencilere ezberlettirilen bir metin olduğu belirtilmiştir. Bk. Şükrü Özen, “İlm-i Hilâf yahut Fukahâ Metoduna Göre Cedel Hakkında Klasik Bir Metin: Menşeu’-n-Nazar,” *Makâlât* 2 (1999) 176; Eserle ilgili daha geniş bilgi için bk. Necmettin Pehlivan ve Hadi Ensar Ceylan, “Adâbu’l-Bahs Devrimine Doğru Son Evrim: Burhânuddîn en-Nesefî’nin el-Fusûl’ü,” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 56, no. 2 (2015): 1-75.
- 28 Pehlivan, *en-Nikat*’ın birbirini takip eden bir eser serisi olarak yazıldığını, en-Nesefî’nin bu seri altında iki tanesi mufassal onar meseleden, bir tanesi muhtasar kırk meseleden ve nihayet bu muhtasar eserin şerhinden oluşan dört eserinin olması gerektiğini belirtmektedir. Bk. Necmettin Pehlivan, “İlm-i Nazarın Tekamülüne Doğru: Burhânuddîn en-Nesefî’ye Göre (ö. 687/1289) Ait Yeni Eserler,” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 61, no.2 (2020): 340-41.

Çârperdi'ninkinin aksine, Hemedânî'nin verdiği icazette tarih bilgisi de mevcuttur. 716 Ramazan'ının 6. günü (22 Kasım 1316) tarihli bu icazette Hemedânî, Bedru'r-Rûmî'nin ismini "Bedru'l-mille ve'd-dîn Dâvûd b. Kutluğbek b. Selâm er-Rûmî el-Kânî" olarak kaydetmiş ve onu "yüce gönüllü büyük imam, fazılların meliki, yaratılmışların gurur kaynağı, pek çok hasleti ve meziyeti kendine toplayan, ahlak ve siret bakımından kendisinden razı olunan" bir kimse olarak vafetmiştir. Onun, *el-Keşşâf*'ın tamamını kendisine okuduğunu, kendisinin de Şemsü'l-mille ve'd-dîn Muhammed el-Keyşî'den okuduğunu ifade etmekte ve ona müfessirlerin koştukları ilkelere riayet etmesi şartıyla eseri kendisinden rivayet etme izni verdiğini belirtmektedir.²⁹

Hemedânî hakkında tabakat eserlerinde herhangi bir bilgi tespit edilememektedir; ancak *el-Keşşâf*'ı kendisinden tahsil ettiğini belirttiği Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Keyşî (ö. 694/1295) hakkında sınırlı da olsa bilgi mevcuttur. Keyşî'nin farklı ilim alanlarında yetkin olduğu, Bağdat Nizâmiyye'sinde tedris makamında bulunduğu ve Şiraz'da vefat ettiği kaydedilmektedir.³⁰ *İrşâd ilâ İlmi'l-İ'râb*, onun bilinen ve günümüze ulaşabilmiş tek eseri olup dil alanındaki yetkinliğini örnekler niteliktedir.³¹ Kutbüddîn eş-Şîrâzî (ö. 710/1311)³² ve Abdürrezzâk el-Kâşânî (ö. 736/1335)³³ Keyşî'den tahsil gördüğü kaydedilen önemli bazı isimlerdir. Bedru'r-Rûmî'nin icazeti, Keyşî'nin talebelerinden birinin Hemedânî olduğunu, benzer şekilde Keyşî'nin okuttuğu kitaplardan birinin de *el-Keşşâf* olduğunu ortaya koymaktadır.

Hemedânî'nin *Tavdîhu Müşkilâti'l-Keşşâf* adlı eseri günümüze ulaşabilmiştir. Eserin dibacesinde müellif ismi Muhammed b. el-Hasen el-Hemedânî olarak kayıtlıdır. Hemedânî, *el-Keşşâf*'ın âlimler arasında dolaşımında ve seçkinler nezdinde meşhur olduğunu, eserin müfessirlerin görüşlerini özetleyen, tahkik ehlinin düşüncelerini öz olarak veren, lügat, irab ilimlerinin incelikleri, meani ve beyan ilimlerinin hakikatleriyle dolu, akıl sahiplerini hayrette bırakan bir eser

29 Zemahşerî, *el-Keşşâf* (Fatih, 369), 276a.

30 Selahuddîn Halil b. Aybek es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnâvût ve Türkî Mustafâ (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2000), 2/100.

31 Eser için bk. Keyşî, *İrşâd ilâ İlmi'l-İ'râb*, thk. Abdullah Ali el-Hüseynî el-Berekâtî ve Muhsin Sâlim el-Ömerî (Mekke: Câmîatü Ümmü'l-Kurâ, 1987).

32 Şîrâzî'nin, Keyşî'den İbn Sînâ'nın *el-Kânûn fi't-Tıbb*'ını okuduğu kaydedilmiştir. Bk. Mustakim Arıcı, "Kutbuddin Şirazi'ye Göre Tababet Sanatı ve Hekimlik Ahlakı," *Kutadgubilig: Felsefe - Bilim Araştırmaları* 22 (2012): 48.

33 Kâşânî'nin Keyşî'den tefsir ve hadis tahsilinde bulunmuş olabileceği belirtilmektedir. Bk. Necmettin Ergül, "Abdurrezzâk Kaşânî (ö. 730/13309)'nin Hayatı, İlmi-Tasavvufî Kişiliği ve Eserleri," *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi* 3, no. 5 (2013): 98.

olduğuna dikkat çekmektedir. Fazilet sahibi çok sayıda kişinin bu eserin kıraatı ve semainâ önem verdiklerini, eserin inceliklerini elde edebilmek için epeyce çaba sarf ettiklerini, fakat eserin bazı noktalarının onlara oldukça zor geldiğini ifade etmektedir. Kendisi bu kapalı noktaları çözümlmek için epeyce bir zaman harcamış, bu esnada eseri kendisine okuyan veya dinleyen kimseler, ondan bu hususları açıklığa kavuşturacak bir eser yazmalarını istemişlerdir. Bu isteği defalarca geri çevirmesine rağmen öğrenciler ısrarına kayıtsız kalamamış ve şerhini yazmış, bunu da *Tavdîhu Müşkilâti'l-Keşşâf* olarak isimlendirmiştir.³⁴

Hemedânî'nin dibacede verdiği bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla yazdığı eser, aslında *el-Keşşâf* odaklı okumalar esnasında gerçekleştirilen dil odaklı kısa açıklamaların ve çözümlmelerin bir araya getirilmesi üzerinden şekillenmiştir. Onun, Çârperdî ile birlikte *el-Keşşâf*'ı ilk şerh eden kişi olduğu, ancak eserinin sonraki literatürde Çârperdî'nin şerhi kadar ilgi görmediği belirtilmiştir.³⁵ Bu süreçte *el-Keşşâf*'ın en fazla ilgi gördüğü ve çok yönlü bir mütalaa zeminine dönüştüğü yerlerin başında özelde Tebriz şehri, genelde ise Horasan bölgesi gelmektedir. Çârperdî ve Şerefüddîn et-Tîbî (ö. 743/1343) bunun Tebriz'de iki önemli ayağı konumundadır. Yazdıkları şerhler ile *el-Keşşâf* odaklı sonraki şerh ve haşiye geleneğine güçlü bir şekilde tesir eden bu iki âlim,³⁶ aynı zamanda bu metnin tedrisinde de başat rol oynamışlardır. Hemedânî'nin de bu süreçte Tebriz'de bulunup bulunmadığını tespit edebilmek güçtür, ancak *el-Keşşâf* merkezli olarak Tebriz'de oluşan ilim hareketliliği bunun ihtimal dâhilinde olabileceğini düşündürmektedir.

Çârperdî ve Hemedânî'den aldığı icazetlerde, Bedru'r-Rûmî'nin künye bilgisinde geçen el-Kânî (الکائي) ifadesi dikkat çekicidir. “er-Rûmî” nispetinin hemen akabinde bulunması, bunun bir yerleşim yerine yönelik bir gönderme olabileceğini düşündürmektedir. İlgili dönem Anadolu'sunda buna mesnet teşkil edebilecek iki muhtemel yerleşim yeri tespit edilebilmektedir. Bunlardan ilki Sivas'ın günümüzde Yıldızeli ilçesine bağlı Avcıpınarı köyüdür. Bu köyün eski ismi Kân'dır (کن). Köyün, adını, yakınından geçen Kân deresinden aldığı kaydedilmektedir.³⁷ Köyün daha eski ismi ise Kânâbâd'dır (کناآباد) ve Anadolu Selçuklu sultanı I. İzzeddin Keykavus tarafından yaptırılan Sivas Darüşşifası'nın vakfiyesinde bu

34 Muhammed b. el-Hasen el-Hemedânî, *Tavdîhu Müşkilâti'l-Keşşâf* (Süleymaniye Kütüphanesi, Murad Molla, 308), 1b.

35 M. Taha Boyalık, “Tefsir Şerh-Haşiye Geleneğinde Kurucu Bir Eser: Kutbüddin er-Râzî'nin Şerhu Müşkilâti'l-Keşşâf'ı,” *Nazarîyat: İslâm Felsefe ve Bilim Tarihi Araştırmaları Dergisi* 5, no. 2 (2019): 143.

36 Boyalık, “Tefsir Şerh-Haşiye Geleneğinde Kurucu Bir Eser,” 143.

37 Refet Yinanç, “Kayseri ve Sivas Darüşşifaları'nın Vakıfları,” *Belleten* 48, no. 189-190 (1984): 304.

isimle zikri geçmektedir.³⁸ Bu bilgiler dikkate alındığında en eski ismi Kânâbâd olan, ancak Kân şeklinde kısaltılarak kullanılan Sivas'a bağlı bir yerleşim yerinin kayda değer bir nüfusu barındırdığı ve büyük bir nahiye olduğu öngörüsünde bulunmak mümkündür.³⁹

Bedru'r-Rûmî'nin el-Kânî şeklindeki künyesine zemin oluşturabilecek ikinci olasılık, günümüzde Erzurum'un Yakutiye ilçesine bağlı olan Dadaşköy'dür. Erzurum şehir merkezine oldukça yakın bir mesafede bulunan⁴⁰ bu köyün, eski ismi Kân (كان) olup Cumhuriyet döneminde Dadaş/Dadaşköy olarak değiştirilmiştir.⁴¹ İlgili dönemde Erzurum, İlhanlıların hâkimiyeti altındadır; Hâtûniyye, Yâkûtiyye

38 615/1218'de tanzim edilen vakfiyede ilgili Dârüşşifâ'ya vakfedilen araziler arasında Sivas'ın Kânâbâd nahiyesindeki Koymad dîvânîsi de yer almaktadır. Bk. Yinanç, "Kayseri ve Sivas Darüşşifaları'nın Vakıfları," 301-304; Vakfa konu olan arazinin Danyal köprüsünden Kân nehrine ve Tumlucu dağına kadar uzandığı, ayrıca Subaşı, Sandal, Donur, Dene, Koymad, Kavak, Kııcı, Kızılköy, Candar, Salure, Bedahacı, Beğdili, Hanis, Serkler gibi köyleri içine aldığı belirtilmektedir. Bk. Ali Haydar Bayat, "Anadolu Selçuklu Sağlık Müesseselerinden Sivas Darüşşifası ve Vakfiyesi," *I. Uluslararası Türk-İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi* içinde (İstanbul: İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, 1981), 2/29.

39 Erzincan depreminin başta Erzincan olmak üzere çevre illerde oluşturduğu tahribatın yaralarının sarılması amacıyla matuf olarak bir takım düzenlemelerin yürürlüğe konulduğunun belirtildiği 4 Mart 1940 tarihli Resmi Gazete'de Kân köyü de geçmektedir. Köy, burada Sivas vilayetinin Sisorta nahiyesine bağlı bir köy olarak zikredilmiştir. Bk. *Resmi Gazete*, 4449, 4 Mart, 1940: 13436.

40 Günümüzde artık Erzurum'un neredeyse bir parçası haline gelen Dadaşköy, eski şehir merkezine yalnızca 5 km. uzaklıktadır.

41 1940 yılında İçişleri Bakanlığı tarafından yayımlanan 8589 sayılı genelge çerçevesinde, yabancı dil ve köklerden gelen ve kullanılmasında karışıklığa yol açan yerleşim yerlerinin adlarının Türkçe adlarla değiştirilmesinin kararlaştırıldığı, bunun uygulamaya dökülmesinin 1957 yılında kurulan Ad Değiştirme İhtisas Komisyonu'na gerçekleştirildiği, komisyonun 1978 yılına kadarki faaliyetleri kapsamında 28.000 civarında yerleşim isminin değiştirildiği kaydedilmektedir. Erzurum'un Kân köyü de bu kapsamda ismi değiştirilen köylerden biridir. 1835 yılında gerçekleştirilen nüfus sayımı kapsamında köyün İspir'e bağlı olarak kaydedildiği, nüfusunun da 49 hane ve 121 kişiden oluştuğu tespit edilmiştir. Bk. Erişim Nisan 29, 2022, <http://www.ispir.gov.tr/1835-yilinda-ispir>.

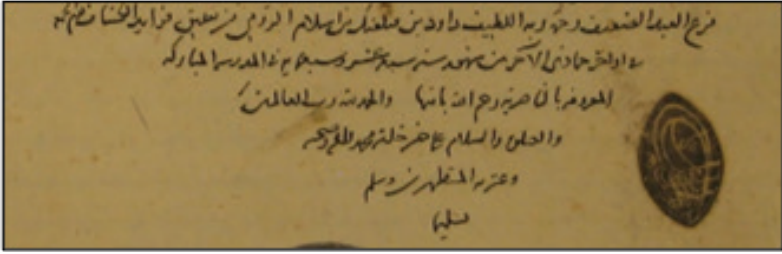
gibi kapsamlı eğitim komplekslerinin inşasına sahne olmuş⁴² ve önemli bir ilim merkezine dönüşmüştür.⁴³ Erzurum'un bu noktadaki önemi siyasi, askeri ve ekonomik açıdan bir kavşak noktası oluşudur. Öyle ki İlhanlı hâkimiyeti sırasında şehrin “Karakurum'a ve Tebriz'e giden-gelen Sultan, şehzade ve üst düzey Selçuklu görevlilerinin, İlhanlıların Anadolu'dan vergi toplamak için gönderdiği görevlilerin, Anadolu'da çıkan isyanları bastırmaya giden-gelen İlhanlı valilerinin ve yaylak-kışlak kurmaya gelen Moğol ordularının uğrak yeri” olduğu belirtilmiş,⁴⁴ İlhanlıların Trabzon limanı üzerinden Avrupa ile köprü tesis etmesinde kilit rolü oynadığına dikkat çekilmiştir. Erzurum'un bu süreçte İlhanlıların kültür ve ilim merkezi konumundaki Tebriz ile irtibatı,⁴⁵ Bedru'r-Rûmî'nin en azından 705/1306 yılında Tebriz'de bulunuyor olduğu bilgisiyle birlikte düşünüldüğünde onun sahip olduğu

- 42 Bunlardan Çifte Minareli Medrese olarak da bilinen Hâtûniyye Medresesi'nin Anadolu Selçuklularının son döneminde ve kısmen İlhanlılara tabi bir şekilde görev yapan Mu'ineddîn Pervâne ya da İlhanlıların Anadolu valisi konumundaki Geyhâtû'nun eşi tarafından yaptırılmış olabileceği hususu akademik çevrelerde hala canlılığını koruyan bir tartışma konusudur. Bk. Halûk Karamağaralı, “Erzurum'daki Hatuniye Medresesi'nin Tarihi ve Bânisi Hakkında Mülâhazalar,” *Selçuklu Araştırmaları Dergisi* [Malazgirt Zaferi Özel Sayısı 900.Yıl] 3 (1971): 209-47; Osman Gürbüz, “Erzurum Çifte Minareli Medrese'nin Yapım Tarihi ve Bânisi Hakkında Yeni Bir Yaklaşım,” *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 11, no. 25 (2004): 145-60. Burhânüddîn el-Merğînânî'nin *el-Hidâye* adlı eserinin bir nüshası Mahmûd b. el-Hüseyn el-Hâc eliyle 730 (1330) yılında Hâtûniyye Medresesi'nde istinsah edilmiştir. Bk. Merğînânî, *el-Hidâye* (Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 2239), 319a. Osmanlı belgelerinde Hâtuniyye Medresesi'ne vakfedilen köyler arasında Kân köyünün de geçtiği belirtilmiştir. Bk. Enver Konukçu, *Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum* (Ankara: Yükseköğretim Kurulu Matbaası, 1992), 65. (Bu bilgiyi borçlu olduğumuz Hanifi Şahin'e bu vesileyle ayrıca teşekkür etmek isteriz.) Yâkûtiyye Medresesi ise Olcaytu zamanında İlhanlıların Erzurum ve Bayburt valisi olarak görev yapan Hoca Cemâleddîn Yâkût tarafından 710/1310 yılında inşa ettirilmiştir. Bk. Ayşe Denkalbant, “Yâkûtiyye Medresesi ve Kümbeti,” *TDVİA*, 43/293. Pezdevî'nin *Usûl*'ünün bir nüshasının ferağ kaydında geçen, nüshanın Bâbert [Bayburt] şehrinde Hâce Cemalüddîn Medresesi'nde 712 Cemaziyelahir'inde (Ekim-Kasım 1312) istinsah edildiği yönündeki bilgiye bakılırsa Hoca Cemâleddîn'in yakın tarihlerde Bayburt'ta da bir medrese inşa ettirdiği anlaşılmaktadır. Bk. Pezdevî, *Usûl* (Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, no.1221), 166a-b.
- 43 Bu süreçte Erzurum'da veya Erzurumî künyeli kişilerce yazıya geçirilmiş bazı eserlerin bulunuyor olması, bunu kısmen de olsa teyit eder niteliktedir. Örneğin Hâfızuddîn Nesefî'nin *el-Kâfi* adlı eserinin bir nüshası, el-Hüseyn b. Ali el-Aksarâyî eliyle 713 (1313) tarihinde Erzurum şehrinde istinsah edilmiştir. Bk. Nesefî, *el-Kâfi* (Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi, 931), 236b; İsmi Hüseyin b. Ali b. Yahyâ el-Erzurumî olarak veren bir kişinin de 734 (1334) tarihinde *el-Hidâye*'yi istinsah ettiği tespit edilebilmektedir. Bk. Merğînânî, *el-Hidâye* (Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 2254), 267a.
- 44 Firdevs Özen, “İlhanlılar Devrinde Erzurum,” *Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi* 56, no.2 (2016): 264.
- 45 Yâkûtiyye Medresesi'nin bir kapısı Tebrizkapı olarak isimlendirilmiş olup, bu isim halen de kullanılmaktadır.

el-Kânî künyesinin Erzurum ile ilişkili olabileceğini ihsas etmektedir. Yine de bu hususu nihayete erdirebilecek bir öngöründe bulunabilmek güçtür.

IV. Hemedânî'nin *Tavdîhu Müşkilâti'l-Keşşâf*'ının Müstensihi olarak Bedru'r-Rûmî

Bedru'r-Rûmî'nin, kendisinden icazet aldığı Hemedânî'nin günümüze ulaştığı tespit edilebilen tek eserinin bir nüshasının müstensihi oluşu ayrıca dikkat çekicidir. Bu durum, ilgili nüshanın ferağ kaydında şu şekilde yer almıştır:

Ferağ kaydı bilgisinde ismini “Davûd b. Kutluğbek b. İslâm er-Rûmî” olarak sunmakta ve eserin istinsahını 717 Cemaziyelahir’inin sonlarında Cuma günü (2 Eylül 1317) en-Nâsırıyye isimli medresede tamamladığını kaydetmektedir.⁴⁶ Burada istinsah/kitabet yerine “talik” kavramını tercih ediyor olması dikkat çekicidir; böylesi bir tercihin, nüshanın bazı sayfalarının kenarlarında yer alan yer yer hacimli bazı kenar notlarıyla bir ilişkisi olmalıdır. Her ne kadar bu notların altında kim tarafından yazıldığını ihsas edecek bir bilgi mevcut değilse de, yine de nüshanın hattıyla benzerlik taşıdığı için bunların Bedru'r-Rûmî'ye ait olması ihtimal dâhilindedir. İstinsah kaydındaki bilgi dikkate alındığında, Bedru'r-Rûmî'nin Hemedânî'den icazet aldıktan yaklaşık bir yıl sonra onun eserini istinsah ettiği anlaşılmaktadır. İstinsahı gerçekleştirdiği en-Nâsırıyye Medresesi'nin neresi olduğu merak konusudur.

Tarih ve tabakat kitaplarındaki kayıtlar dikkate alındığında ilgili dönemde en-Nâsırıyye adını taşıyan birden fazla medrese söz konusudur. Bunlar içerisinde en meşhuru, Memlûk Sultanı el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun (ö. 741/1341) tarafından Kahire'de inşa ettirilen ve 703/1303 tarihinde açılışı gerçekleştirilen en-Nâsırıyye isimli medresedir. Her biri dört fıkıh mezhebinden birine tahsis edilmiş dört eyvandan oluşan medrese, faaliyete girdiği tarihten itibaren asırlarca

46 Muhammed b. el-Hasen el-Hemedânî, *Tavdîhu Müşkilâti'l-Keşşâf* (Manisa Yazma Eser Kütüphanesi, Manisa İl Halk, 103), 116b.

önemli bir ilim merkezi işlevi görmüştür.⁴⁷ Bedru'r-Rûmî'nin istinsahı 717/1317 yılında tamamladığı göz önünde bulundurulduğunda, Kahire'deki en-Nâsiriyye'nin istinsahı gerçekleştirdiği medrese olması ilk tahlilde muhtemel görülebilir. Fakat istinsah kaydındaki bir ayrıntı bu ihtimale tereddütle yaklaşmayı gerektirmektedir. Bedru'r-Rûmî, en-Nâsiriyye Medresesi'ni zikrettikten sonra medresenin banisi için "Allah buranın banisine rahmet etsin." şeklinde bir duada bulunmaktadır. Böylesi bir ifade medresenin banisinin kesin olarak vefat ettiğine delalet etmese de, yine de bunu güçlü bir şekilde çağrıştırmaktadır. Kahire en-Nâsiriyye Medresesi'nin banisi olan el-Melikü'n-Nâsır'ın vefat tarihi 741/1341'dir. Bu durumda Bedru'r-Rûmî'nin istinsahı gerçekleştirdiği medresenin Kahire'deki Nâsiriyye Medresesi olma ihtimali -tümüyle ortadan kalkmamakla birlikte- zayıflamaktadır.

en-Nâsiriyye olarak kaynaklarda zikri geçen diğer iki medresenin ikisi de Dımaşk'tadır ve her ikisi de Eyyübîlerin Haleb ve Dımaşk kolunun son hükümdarı olan el-Melikü'n-Nâsır Salahuddîn Yûsuf b. Muhammed (ö. 658/1260) tarafından inşa ettirilmiştir. Bunlardan ilki 653 (1255) yılının sonlarında inşası tamamlanan en-Nâsiriyyetü'l-Civâniyye,⁴⁸ ikincisi ise 654 (1256-57) yılında bir dârülhadîs olarak inşa edilen en-Nâsiriyyetü'l-Berrâniyye'dir.⁴⁹ Banisinin vefat tarihinin, Bedru'r-Rûmî'nin eseri istinsah ettiği tarihten önce oluşu bu iki medreseden birinin, onun istinsahı gerçekleştirdiği medrese olmasını -en azından teorik olarak- mümkün kılmaktadır.

Her ne kadar mevcut literatürde bu yönde bir bilgi mevcut değil ise de, Artukoğullarının hâkimiyeti altında bulunduğu süreçte Mardin'de en-Nâsiriyye isimli bir medresenin varlığından, burada istinsah edilmiş iki metin sayesinde haberdar olunabilmektedir. Aynı mecmuada kayıtlı ve her ikisi de aynı kişinin hattıyla yazıya geçirilmiş bu iki metinden ilki Pezdevî'nin *Usûl*'ü olup, Mahmûd b. İbrâhîm er-Rûmî eliyle 685 Receb'inin ortalarında (Eylül 1286) Mardin şehrinde

47 Bu medrese ile ilgili bilgi için bk. Ahmet Sağlam, "Mısır-Kahire Nâsiriyye Medresesi Vakfiyesi," *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 15, no. 1 (2017): 249-68.

48 Abdülkâdir b. Muhammed en-Nu'aymî, *ed-Dâris fi Târîhi'l-Medâris* (Beirut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990), 1/350-351. Nu'aymî, en-Nâsiriyyetü'l-Civâniyye'de ilk ders veren kişinin Sadruddîn Ahmed b. Yahyâ İbn Seniyyüddevele (ö. 658/1259-1260) olduğunu kaydetmiştir. el-Melikü'n-Nâsır Yûsuf'un muhabbet beslediği ve hakkında övgülerde bulunduğu İbn Seniyyüddevele Şâfilîğe mensup olup Dımaşk'ta kâdilkudâtlık görevinde bulunmuştur. Bk. Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, 8/161. en-Nâsiriyyetü'l-Civâniyye'de, İbn Seniyyüddevele'nin vefatı sonrasında Şâfiî ve Mâlikî âlimler tedris makamında bulunmuşlar, 690/1291 yılından itibaren de buradaki tedrisin Şâfiî Kadı'nın uhdesinde olması yönünde bir düzenleme yürürlüğe konulmuştur. Bk. Nu'aymî, *ed-Dâris fi Târîhi'l-Medâris*, 1/351.

49 Nu'aymî, *ed-Dâris fi Târîhi'l-Medâris*, 1/85-87.

en-Nâsiriyye isimli medresede yazımı tamamlanmıştır.⁵⁰ Mecmuadaki yer alan *Kitâb fi İlmi 'l-Münâzara* adlı diğer metin ise müellifi meçhul olarak kataloglanmış olup,⁵¹ aynı kişi tarafından, 685 Muharrem'inde (Şubat-Mart 1286) yine Mardin en-Nâsiriyye Medresesi'nde istinsah edilmiştir.⁵² İkinci eserin ferağ kaydında müstensihin kendisi için en-Niksârî künyesini kullandığı görülmektedir. Bu iki metnin yazıldığı 685/1286 tarihinde Artukoğullarının Mardin kolunun yöneticisi konumundaki kişi, Muzafferüddin Kara Arslan'dır. 658/1259-1260 yılından 689/1290-1291 yılına kadar otuz yılı aşkın yöneticilik yapan Kara Arslan döneminde Artukoğullarının Mardin kolu, İlhanlılara tabi olmuş, bu tâbiyyet de halefleri zamanında sürdürülmüştür. Kara Arslan ve halefleri döneminde Mardin şehri, ilim ve kültür bakımından en verimli dönemini yaşamıştır.⁵³ Bedru'r-Rûmî'nin en-Nâsiriyye olarak zikrettiği medresenin Mardin'deki medrese olup olmadığı konusunda kesin bir değerlendirmede bulunabilmek elbette güçtür. Bununla birlikte, kendisinin İlhanlıların başkenti Tebriz'de bulunduğu dikkate alınırca, 717/1317 yılında İlhanlılara tabi ve İlhanlılarla güçlü bağlar geliştiren Artukoğulları'nın hâkimiyetindeki Mardin'de bulunma ihtimalini göz ardı etmemek gerekir.

V. Alâüddîn Buhârî'nin *Keşfü'l-Esrâr*'ının Müstensihi Olarak Bedru'r-Rûmî Bedru'r-Rûmî'ye dair tespit edilebilen bir diğer tarihsel kayıt, Alâüddîn Buhârî'nin *Keşfü'l-Esrâr* isimli eserinin bir nüshasında bulunmaktadır:

50 Pezdevî, *Usûl* (Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 1223), 138b.

51 Bir başka nüshasının zahriyesinde eserin, *Mi'yâru'n-Nazar alâ Mezhebi'l-İlmâm Ebî Hanîfe fi Âdâb*, müellifinin de Burhânüddin b. Abdülaziz en-Nesefî olarak kaydedildiği tespit edilebilmektedir. Bk. Nesefî, *Mi'yâru'n-Nazar* (Köprülü Kütüphanesi, Fazıl Ahmed, 530), 1a (Bu bilgiyi ve ilgili yazmayı bizimle paylaşan Necmettin Pehlivan'a bu vesileyle teşekkür etmek isteriz). Zahriyede kayıtlı olan müellif ismi muhtemelen dibacede nasıl geçiyorsa o şekilde alınmış gibidir. Burhânüddin ve en-Nesefî künyeleri ilk tahlilde meşhur hilafçı Burhânüddin Muhammed b. Muhammed en-Nesefî'yi çağırırsa da burada zikri geçen İbn Abdülaziz ayrıntısı buna pek fazla imkan vermemektedir. Ancak müellifin gerçekte kim olduğu konusunda ilave bir bilgiye ulaşamamıştır.

52 Nesefî, *Kitâb fi İlmi 'l-Münâzara* (Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 1223), 190b.

53 *es-Sahâ'ifi'l-İlâhiyye* adlı eserinin bir nüshasının zahriyesinde yer alan ancak kim tarafından yazıldığı belli olmayan bir not, meşhur hilafçı Şemsüddin Muhammed b. Eşref es-Semerkindî'nin (ö. 722/1322) de bu süreçte Mardin'de bulunduğunu düşünmeye imkan tanımaktadır. Notu yazan kişi, Semerkandî'nin *el-Mukaddime fi'l-Hilâfiyyat* isimli eser üzerine yazdığı şerhi temin etme imkânı bulduğunu belirtmekte ve şerhte geçen sebep-i telifi dair bilgilere yer vermektedir. Buna göre 686 (1287-1288) yılında telifi tamamlanan eseri Semerkandî, Mardin şehrinde bir talebe topluluğunun isteği üzerine kaleme almış, *Miftâhu'n-Nazar* olarak isimlendirmiş ve Mardin hâkimi Ebü'l-Hars Kızıl Arslan el-Artukî'nin kütüphanesine bağışlamıştır. Bk. Semerkandî, *es-Sahâ'ifi'l-İlâhiyye* (Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali, 1688), 1a; Krş. İlhan Kutluer, "Semerkandî, Muhammed b. Eşref," *TDVİA*, 36/475.

O burada ismini “Dâvûd b. eş-Şeyh Kutluğbek b. İslâm er-Rûmî” olarak takdim etmekte, nüshanın yazımını, tashihiini ve asıl nüsha ile mukabelesini 712 Zilhicce’sinin 20’sinde Çarşamba günü (18 Nisan 1313) gerçekleştirdiğini belirtmektedir.⁵⁴ Bedru’r-Rûmî, kendi ferağ kaydı bilgisinden önce, istinsahta esas aldığı nüshanın ferağ kaydı bilgisini de paylaşmıştır. Buna göre kaynak nüsha, musannife okunmuş bir nüshadan hareketle Buhara’da istinsah edilmiştir.

Bedru’r-Rûmî’nin yazıya geçirdiği eser olan *Keşfü’l-Esrâr*, Pezdevî’nin *Usûl*’ü üzerine yazılmış kapsamlı bir şerhtir ve yazıldığı dönemden itibaren Hanefî gelenekte kabul görmüştür. Pezdevî’nin *Usûl*’üne yönelik tam metin halinde ilk şerh⁵⁵ Hüsâmüddîn es-Siğnâkî’nin *el-Kâfi* isimli eseridir; bunu Alâüddîn Buhârî’nin şerhi takip etmiştir. Buhârî’nin şerhinin telif tarihi tam olarak belli değildir; bununla birlikte Siğnâkî’nin şerhinden hemen sonra yazıldığı bilinmektedir. Siğnâkî’nin şerhinin telif tarihinin 704 Cemaziyelevvel’i (Kasım-Aralık 1304)⁵⁶ olduğu göz önünde bulundurulduğunda, Buhârî’nin bu tarihten sonraki bir tarihte şerhini kaleme almış olabileceği söylenebilir. Bu durumda, Bedru’r-Rûmî’nin telifinden kısa bir süre sonra şerhi istinsah ettiği anlaşılmaktadır. İstinsahı nerede gerçekleştirdiği hususunda herhangi bir bilgi paylaşmamaktadır. Telifinden kısa bir süre sonra eseri istinsah etmiş olması önemsenmesi gereken bir husustur; *Keşfü’l-Esrâr*’ın günümüze ulaşabilmiş nüshaları gözden geçirildiğinde Bedru’r-Rûmî’nin nüshasının aynı

54 Buhârî, *Keşfü’l-Esrâr* (Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi, 370), 282b. Bu bilgi için Muhammed Osman Doğan’a teşekkür ederiz.

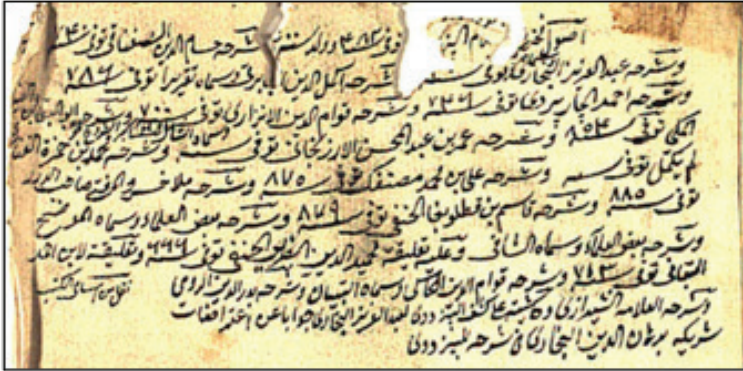
55 Siğnâkî’den önce Hamîdüddîn ed-Darîr tarafından yazılmış bir şerhten söz ediliyor olsa da bunun bir talika olduğu belirtilmiştir. Bk. Kâtib Çelebi, *Keşfü’z-Zünûn*, 1/117.

56 Kâtib Çelebi, *Keşfü’z-Zünûn*, 1/116.

zamanda eserin Anadolu kökenli biri tarafından istinsah edildiği tespit edilebilen -şimdilik- ilk nüsha olduğu anlaşılmaktadır.

VI. Fahrulislâm Pezdevî'nin *Usûl*'ünün Şarihi Olarak Bedru'r-Rûmî

Bedru'r-Rûmî'ye ait tarihsel kayıtlar içerisinde en dikkat çekici olanı, kuşkusuz Pezdevî'nin *Usûl*'üne yazdığı şerhin dibacesinde verdiği bilgilerdir. Kâtib Çelebi'nin (ö. 1067/1657), Pezdevî'nin bu eseri üzerine yazılmış şerhleri sıraladığı listede Bedru'r-Rûmî'nin ve eserinin zikri geçmemektedir. Böyle bir eserin varlığına ilk dikkat çeken, Veliyyüddîn Cârullah Efendi'dir (ö. 1151/1738). O, bu noktada biri Bedru'r-Rûmî'nin söz konusu eserinin zahriyesinde, diğerleri de Pezdevî'nin *Usûl*'ü ile Alâüddîn Buhârî'nin *Keşfü'l-esrâr*'ının kendi koleksiyonunda bulunan nüshalarının zahriye sayfalarında olmak üzere birbirine benzeyen, ancak her birinde küçük ama önemli ayrıntıların eşlik ettiği dört mütalaa notu kaleme almıştır. Bedru'r-Rûmî'nin eserinin zahriyesindeki hariç diğer üç not, Cârullah Efendi'nin derkenar notlarını konu edinen bir çalışmada Köksal tarafından, Cârullah Efendi'nin özellikle Hanefî fıkıh usulüyle ilgili eserlere yönelik bütüncül perspektifinin tasvir edilmesi amacıyla matuf olarak ana hatlarıyla tetkik edilmiştir.⁵⁷ Gerek Pezdevî'nin eseri üzerine yazılan şerhler gerekse Bedru'r-Rûmî'nin bu şerhler içerisinde nerede durduğuna dair tamamlayıcı bilgiler sunduğundan Cârullah Efendi'nin bu notlarının muhtevasına kısaca değinmek gerekmektedir. Pezdevî'nin eserinin nüshasındaki notunda Cârullah Efendi, Kâtib Çelebi'nin *Keşfü'z-Zünûn*'unda zikrettiği bilgileri özetlemiş, sonrasında da burada olmayan bazı bilgileri kendisi eklemiştir:

Onun bu kapsamda ilave olarak sunduğu bilgilerden biri de Pezdevî'nin eserini şerh edenlerden birinin Bedru'r-Rûmî olduğu yönündeki bilgidir.⁵⁸ Cârullah

57 Asım Cüneyd Köksal, "Veliyyüddîn Cârullah Efendi'nin Fıkıh Usulüne Dair Notları," *Osmanlı Kitap Kültürü: Cârullah Efendi'nin Kütüphanesi ve Derkenar Notları* içinde, ed. Berat Açıl (İstanbul: İlem Yayınları, 2020) 203-07.

58 Pezdevî, *Usûl* (Süleymaniye Kütüphanesi, Carullah, 436), 1a.

Efendi'nin diğer bir mütalaa notu, Alâüddîn Buhârî'nin *Keşfü'l-Esrâr*'ının bir nüshasının zahriyesinde kayıtlıdır:

Aslında Cârullah Efendi'nin bu notu yazmaktaki amacı *Keşfü'l-Esrâr*'ın kaynaklarını listelemektir; bu çerçevede zikrettiği bilgilerin devamında Şemsüleimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî'nin (ö. 483/1090 [?]) *Usûl*'ü ile Pezdevî'nin *Usûl*'ü arasında bir karşılaştırma yapmakta, ardından da Pezdevî'nin eseri üzerine yazılmış şerhleri sıralamaktadır. Cârullah Efendi, Serahsî'nin *Usûl*'ünün Pezdevî'ninkinden hacim olarak daha geniş, ancak kolay olduğunu, buna karşın Pezdevî'ninkinin diğerine nazaran daha küçük hacimli ancak daha incelikli ve zor olduğunu, bu nedenle de önde gelen âlimler tarafından şerh edildiğini belirtmektedir. Bu âlimler arasında ilkin Alâüddîn Buhârî'ye ve ders arkadaşı Burhânüddîn el-Buhârî'ye yer vermektedir. Burhânüddîn'in Alâüddîn'in şerhine belli noktalarda itirazlar yönelttiğini, Alâüddîn'in de onun bu itirazlarına müstakil bir haşiye ile cevap verdiğini ifade etmektedir. Alâüddîn Buhârî'nin söz konusu haşiyenin başlangıcında itirazları cümle cümle aktarsa da, geri kalan kısmında bunu sürdürmediğini, bunun ise ikisi arasındaki gerginlikten kaynaklandığını belirtmektedir. Cârullah Efendi notun devamında, Pezdevî'nin *Usûl*'üne bu iki isimden daha önce şerh yazan

kişinin ise Hüsâmüddîn Siğnâkî, Siğnâkî de dâhil bütün şerhlere tekaddüm eden şerhin ise Hamîdüddîn ed-Darîr'in şerhi olduğunu kaydetmekte, kenara düştüğü ilave bir notta da Alâüddîn, Burhânüddîn ve Hüsâmüddîn'in şerhlerinin her birinin ikişer büyük ciltten oluştuğuna dikkat çekmektedir. Onun bu listede zikrettiği şerhlerden biri de Bedru'r-Rûmî'nin şerhidir; o Bedru'r-Rûmî'nin bu şerhte ana metnin tamamına yer verdiğini ve şerhin iki ciltten oluştuğunu belirtmektedir.⁵⁹

Cârullah Efendi'ye ait bir başka tetkik notu Pezdevî'nin *Usûl*'ünün diğer bir nüshasının vikaye sayfasında kayıtlıdır. Yine Pezdevî'nin *Usûl*'ü üzerine yazılmış şerhleri sıralayan Cârullah Efendi, bu notunda şerhler konusunda ilave bazı mukayeseler ve değerlendirmelerde bulunmaktadır:

Pezdevî'nin eserine şerh yazanlardan biri olarak daha önceki notta zikrettiği Burhânüddîn el-Buhârî'nin uzun künyesini Burhânüddîn Mahmûd b. Muhammed el-Buhârî el-Boğâbekî [?] olarak vermekte ve onun Hüsâmüddîn Siğnâkî'nin

59 Buhârî, *Keşfü'l-Esrâr* (Süleymaniye Kütüphanesi, Carullah, 505), 1a; Onun şerhin iki ciltten oluştuğu yönündeki tespiti muhtemelen sehiv ürünü olmalıdır. Zira 499 nolu demirbaşta kayıtlı olan nüsha, tek ciltten oluşmaktadır ve metin karşılaştırması yapıldığında Pezdevî'nin *Usûl*'ünün tamamını kapsadığı görülmektedir.

talebesi olduğunu belirtmektedir.⁶⁰ Pek çok cümlesi Alâüddîn Buhârî'nin şerhinden alınmış olsa da Burhânüddîn'in şerhinin Alâüddîn'in şerhinden daha faydalı bir şerh olduğunu *el-insâf* kaydıyla not etmektedir. Cârullah Efendi, Pezdevî'nin eseri üzerine Bedru'r-Rûmî olarak bilinen Dâvûd b. eş-Şeyh'in de bir şerh yazdığını, bu şerhin Alâüddîn Buhârî'nin şerhinin bir muhtasarı olduğunu, şerhte Pezdevî'nin metninin tamamına yer verildiğini belirtmekte ve şerhin başlangıç cümlesini alıntılanmaktadır. Kenara düştüğü bir kıraat notunda ise, Pezdevî'nin eserinin tamamının, üzerine yazılmış şerhlerin mütalaası ile birlikte 1122 (1710-1711) tarihinde Feyziye Medresesi'nde kendisine okunduğunu belirtmektedir. Bu kapsamda zikrettiği şerhler arasında, Hüsâmüddîn Sîgnâkî'nin, Alâüddîn Buhârî'nin, Burhânüddîn Buhârî'nin, Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd el-Bâbertî'nin (ö. 786/1384), Vecîhüddîn Ömer b. Abdülmuhsin el-Erzincânî'nin (ö. 743/1342) ve Bedru'r-Rûmî'nin eserleri bulunmaktadır. Bedru'r-Rûmî'nin eserini zikrederken, bu eserin *Münteha'l-Kavî* olarak isimlendirildiğini belirtmektedir.⁶¹

Cârullah Efendi'nin bu çerçevede dikkat çekilebilecek son notu, Bedru'r-Rûmî'nin eserinin zahriyesine düştüğü nottur:

Notta, bu eserin Bedru'r-Rûmî olarak bilinen Dâvûd b. eş-Şeyh tarafından Pezdevî'nin *Usûl*'üne yazılmış bir şerh olduğu, Alâüddîn Buhârî'nin şerhinin bir muhtasarı niteliği taşıdığı ve müellif nüshası olduğu belirtilmektedir.⁶² Cârullah Efendi'nin bu notu yazdığı 499 demirbaş numarada kayıtlı nüsha, Alâüddîn

60 Cârullâh Efendi'nin kaydettiği bu bilginin ne ölçüde doğru olup olmadığı ayrı bir tetkiki gerektirmektedir; bununla birlikte eğer gerçekten doğru ise Burhânüddîn Buhârî'nin Alâüddîn Buhârî ile yaşadıkları gerilimde, Pezdevî'nin eserine kapsamlı ilk şerhi yazan Sîgnâkî'nin de bu gerilimin dolaylı bir tarafı olma ihtimali belirmektedir.

61 Pezdevî, *Usûl* (Süleymaniye Kütüphanesi, Carullah, 506) 1a.

62 Bedru'r-Rûmî, *Münteha'l-Kavî fi Şerhi'l-Pezdevî* (Süleymaniye Kütüphanesi, Carullah, 499), 1a.

Buhârî'nin *Keşfü'l-Esrâr*'ı olarak kataloglanmıştır.⁶³ Eser incelendiğinde, Cârullah Efendi'nin Bedru'r-Rûmî'nin ve eserinin isimlerinin tespitinde dibacede geçen bilgileri merkeze aldığı görülmektedir. Cârullah Efendi'nin mütalaa notlarında Bedru'r-Rûmî'nin eserini konumlandırmakta zorlandığı da anlaşılabilir. Bedru'r-Rûmî'nin eseri, bir yönüyle Pezdevî'nin *Usûl*'üne yönelik bir şerh iken bir yönüyle de Pezdevî'nin bu eserine Alâüddîn Buhârî tarafından bir şerh olarak yazılan *Keşfü'l-Esrâr*'ın muhtasarıdır. Bundan dolayı Cârullah Efendi, Bedru'r-Rûmî'nin eserine hem Pezdevî'nin *Usûl*'ü üzerine yazılmış şerhler listesinde yer vermiş hem de bu eserin Buhârî'nin eserinin bir muhtasarı olduğu yönündeki kanaatini paylaşmıştır. Bu haliyle onun Bedru'r-Rûmî'nin eserini bir şerh olarak değerlendirmekle birlikte, özgün ve müstakil bir şerh olarak görmediği söylenebilir.

Bedru'r-Rûmî'nin eserinin muhtevası Cârullah Efendi'nin gözlemini doğrular niteliktedir. Şerhte, kırmızı mürekkeple Pezdevî'nin ibarelerine eksiksiz bir şekilde yer verilmiş, devamında da siyah mürekkeple bu ibarelere yönelik kısa açıklamalar ortaya konulmuştur. Metin karşılaştırması yapıldığında Bedru'r-Rûmî'nin getirdiği açıklamaların Alâüddîn Buhârî'nin *Keşfü'l-Esrâr*'ının bir özeti niteliği taşıdığı anlaşılabilir. Ancak eserin dibacesinde yer alan bazı tespitler, Bedru'r-Rûmî'nin özgünlükten daha başka bir kaygı üzerinden kendi eserini kaleme aldığını ortaya koymaktadır. Buna geçmeden önce eserin dibacesinde geçen bilgileri dair genel bir değerlendirmede bulunmak gerekir:

63 Eserin yanlış kataloglanması, Cârullah Efendi koleksiyonunu 1922 ile 1932 yılları arasında oluşturulan katalog çalışması sırasında gerçekleşmiş olmalıdır. Zira bu kapsamda hazırlanan defterde de 499 nolu demirbaşın Alâüddîn Buhârî'nin *Keşfü'l-Esrâr*'ı olarak kaydedildiği görülebilmektedir.

Dibacede yer alan bilgileri, biri Bedru'r-Rûmî'nin Pezdevî'nin *Usûl*'ü bağlamında sahip olduğu rivayet senedini zikrettiği kısım, diğeri de sebab-i telifi açıkladığı kısım olmak üzere iki zeminde mütalaa etmek mümkündür. İlk kısımdaki bilgilerde Bedru'r-Rûmî, ismini “Dâvud b. eş-Şeyh el-med‘û bi-Bedri'r-Rûmî” şeklinde sunmaktadır. O, Pezdevî olarak bilinen ve her yerde meşhur olan kitabı Buhârî'ye okumuş, arkadaşlarıyla birlikte ondan dinlemiş ve fazileti herkesçe bilinen bir kişiden de eserle ilgili âli bir icazet almaya muvaffak olmuştur. Metindeki tahribiyet nedeniyle tam olarak okunamasa da Bedru'r-Rûmî, icazet aldığını belirttiği kişinin adını “Erşedü'l-mille ve'd-dîn Erşed ... b. Mahmûd el-müftî” olarak zikretmiş ve bu kişinin eserin müellifi Pezdevî'ye kadar uzanan rivayet senedini paylaşmıştır. Senet şu şekildedir: Erşedüddîn > [Fahrüddîn] Muhammed b. Muhammed İlyâs el-Mâymerğî + Hâfızuddîn Muhammed b. Muhammed Nasr el-Kebîr el-Buhârî > Şemsüleimme Muhammed b. Abdissetâr el-İmâdî el-Kerderî > Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdîrreşîd b. Abdilcelîl el-Merğînânî es-Semerkindî > Necmüddîn Ömer b. Ahmed en-Nesefî > Fahrulislâm Alî b. Muhammed el-Pezdevî.⁶⁴

İlk kısımdaki bilgilerde en dikkat çekici olanı, Bedru'r-Rûmî'nin Pezdevî'nin eserini Buhârî'ye okuduğu yönündeki bilgidir. Buhârî olarak göndermede bulunduğu kişinin kim olduğu ilk tahlilde belli değildir. Aynı dönemde yaşayıp da hem Pezdevî'nin *Usûl*'ü ile ilgilenmiş hem de el-Buhârî künyesine sahip olduğu bilinen iki meşhur kişi söz konusudur; Carullah Efendi'nin notlarında da zikredildiği üzere bunlardan biri Alâüddîn el-Buhârî diğeri de Burhânüddîn el-Buhârî'dir. Ancak Bedru'r-Rûmî'nin eserinin dibacesinin ikinci kısmında verdiği bazı bilgiler, yine eserin muhtevasının *Keşfü'l-Esrâr*'ın muhtevasının bir muhtasarı oluşu, Cârullah Efendi'nin bu yöndeki mütalaaası ve Bedru'r-Rûmî'nin *Keşfü'l-Esrâr*'ın 712 (1313) tarihli bir nüshasının müstensihî oluşu gibi hususlar dikkate alındığında, onun Pezdevî'nin *Usûl*'ünü kendisine okuduğu kişinin Alâüddîn Buhârî olması kuvvetle muhtemeldir. *Usûl*'ü Buhârî'ye okuduğunu belirttiği cümlenin hemen devamında paylaştığı “arkadaşlarımla birlikte dinledim” şeklindeki ifade de dikkat çekicidir.⁶⁵

Bedru'r-Rûmî, Buhârî'den Pezdevî'nin *Usûl*'ünü okumasının nerede gerçekleştiğine dair bir bilgi sunmamaktadır. Alâüddîn Buhârî'nin 700'lü yılların

64 Bedru'r-Rûmî, *Münteha'l-Kavî*, 1b.

65 Bedru'r-Rûmî'nin arkadaşları içerisinde kendisi gibi Anadolu kökenli başka bir kimsenin bulunup bulunmadığı ise sadece bir merak konusudur. *Keşfü'l-Esrâr*'ın yakın tarihlerde istinsahı gerçekleştirilmiş bir başka nüshasının müstensihinin de er-Rûmî künyeli bir kişi oluşu ilgili dönem Anadolu'dan başka isimlerin Buhârî'den tahsil görmüş olabileceğini en azından ihtimal düzeyinde düşündürmektedir. Bu kişi ismini Ebû Bekr b. İbrahim es-Sultanyûkî er-Rûmî olarak sunmakta ve eserin istinsahını 716 Zilhicce'sinde (Şubat-Mart 1317) gerçekleştirdiğini belirtmektedir. Bk. Buhârî, *Keşfü'l-Esrâr* (Millet Kütüphanesi, Feyzullah Efendi, 633), 306b. Bu kişi, İbn Battûta'nın Kastamonu'yu ziyareti sırasında kendisiyle görüştüğü ve devrin önde gelen âlimlerinden olarak zikrettiği Tâcüddîn es-Sultanyûkî'dir.

başlarında Buhara’da olduğu kesin olarak bilinmektedir.⁶⁶ Buhârî’nin Pezdevî’nin *Usûl*’üne yazdığı *Keşfü’l-Esrâr* isimli şerhini, 704 Cemaziyevvel’inde telifi tamamlanan⁶⁷ Hüsâmüddîn Siğnâkî’nin şerhinden sonra yazdığı bilinmektedir. *Keşfü’l-Esrâr*’ın 776 Şaban’ı (Ocak-Şubat 1375) tarihli bir nüshasında istinsaha esas teşkil eden kaynak nüshanın ferağ kaydı bilgisi müstensih ismi hariç olduğu gibi alıntılanmıştır. Bu alıntı sayesinde kaynak nüshanın müstensihinin Alâüddîn Buhârî’nin öğrencisi olduğu, eseri 709 Zilkade’inde (Nisan-Mayıs 1310) Abdullah es-Subezmûnî, Şemsüleimme el-Kerderî ve Hâherzâde Bedruddîn el-Kerderî’nin kabirlerinin bulunduğu türbede gerçekleştirdiği tespit edilebilmektedir.⁶⁸ Bu isimler içerisinde en azından Şemsüleimme el-Kerderî’nin 642/1244 tarihinde Buhara’da vefat ettiği ve buraya yarım fersah mesafedeki Subezmûn’da defnedildiği bilinmektedir.⁶⁹ Bu durumda, istinsahın Buhara’ya yakın Subezmûn’da gerçekleştiği söylenebilir. Bu tarihlerde Alâüddîn Buhârî’nin Buhara veya çevresinde olması muhtemeldir. Ancak Alâüddîn Buhârî’nin vefatından kısa bir süre önce 729/1329 yılında Tirmiz’de olduğuna da dikkat çekmek gerekir. Nitekim *Keşfü’l-Esrâr*’ın bir nüshasının kâtibi olan el-Alâ el-Ebîverdî isimli kişi, 729 Şevval’inde (Temmuz-Ağustos 1329) eseri Buhârî’ye Tirmiz’deki hücrelerinde okuduğunu, nüshanın başlangıç ve bitiş cümlelerini Buhârî’nin kendi hattıyla yazdığını belirtmiştir.⁷⁰ Yine Ekmelüddîn Bâbertî’nin hocası Kıvâmüddîn Muhammed b. Muhammed el-Hocendî

66 Nitekim Buhârî, İbnü’l-Hâcib’in *Şerhu Muhtasari’l-Müntehâ*’sının bir nüshasını 702 Zilkade’inde (Haziran-Temmuz 1303) Buhara’da Ümmü’l-medâris olarak bilindiğini belirttiği el-Medresetü’l-Mücîriyye’de istinsah etmiştir. Bk. İbnü’l-Hâcib, *Şerhu Muhtasari’l-Müntehâ* (Süleymaniye Kütüphanesi, Murad Molla, 684), 248b.

67 Siğnâkî, *el-Kâfi Şerhu Usûli’l-Pezdevî* (Süleymaniye Kütüphanesi, Carullah, 491), 227a.

68 Buhârî, *Keşfü’l-Esrâr* (Süleymaniye Kütüphanesi, Carullah, 498), 250b. *Keşfü’l-Esrâr*’ın Bedru’r-Rûmî’nin istinsah tarihine yakın tarihlerde yazıya geçirilmiş birkaç nüshasına bu minvalde değinmek gerekir. Bu nüshalardan biri 713 Ramazan’ı (Aralık 1313) tarihlidir; müstensih, Buhârî için “şeyhim, efendim, senedim, üstadım ve dostum” ifadelerini kullanmaktadır. Ferağ kaydının hemen kenarında Cârullah Efendi tarafından düşünülmüş 1126 (1714-1715) tarihli bir kiraat notu mevcuttur. Notta Carullah Efendi, bu cildin tamamının, müellifin hattının bulunduğu bir nüshadan hareketle 714 (1314-1315) tarihinde yazıya geçirilmiş bir nüsha üzerinden kendisine okuduğunu, ilgili nüshanın başında Buhârî’nin kendi hattının bulunduğunu belirtmektedir. Bk. Buhârî, *Keşfü’l-Esrâr* (Carullah, 505), 275a; Yine yakın bir tarihte 713 Şevval’inde (Ocak-Şubat 1314) Saîd b. Ahmed b. Muhammed el-Hallâl el-Buhârî için bir hatıra olarak yazıya geçirilmiş bir nüshanın müstensihinin de Alâüddîn Buhârî’nin öğrencisi olduğu anlaşılabilir. Bk. Buhârî, *Keşfü’l-Esrâr* (Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 1334), 321a.

69 Ahmet Özel, “Kerderî, Şemsüleimme,” *TDVİA*, 25/276.

70 Buhârî, *Keşfü’l-Esrâr* (Süleymaniye Kütüphanesi, Murad Molla, 671), 1a, 294a.

el-Kâkî'nin (ö. 749/1348) de Buhârî'den Tirmiz'de tahsil gördüğü kaydedilmiştir.⁷¹ Bedru'r-Rûmî'nin Buhârî'nin yanında gerçekleştirdiği okumanın Buhara'da mı yoksa Tirmiz'de mi veyahut başka bir yerde mi gerçekleştiği konusunda kesin bir yargıda bulunabilmek güç olmakla birlikte bunun en azından Maveraünnehir bölgesinde gerçekleşmiş olabileceğini düşünmek imkân dâhilindedir.

Bedru'r-Rûmî'nin şerhinin dibacenin ilk kısmındaki bilgiler içerisinde üzerinde durulması gereken bir başka ayrıntı, onun Pezdevî'nin eseri odaklı rivayet senedir. Alâüddîn Buhârî'den okuduğu bu eserin rivayet icazetini Erşedüddîn Erşed b. ... Mahmûd'dan almıştır. Tabakat ve teracim eserlerinde Erşedüddîn künyesine sahip herhangi bir kimseye tesadüf edilememektedir. Ancak Bedru'r-Rûmî'nin paylaştığı icazet senedi, Erşedüddîn'in, Fahrüddîn Mâymergî ve Hâfızüddîn Kebîr Buhârî'nin öğrencisi olduğunu ortaya koymaktadır. Bu iki âlim, Şemsüleimme Kerderî'nin dikkat çeken öğrencileri olmaları yanında Hanefî gelenekte gerek Merğînânî'nin *el-Hidâye*'si gerekse Pezdevî'nin *Usûl*'ü bağlamında rivayet senetlerinin kendilerinde toplandığı merkezî isimlerdir. Erşedüddîn'in senedi, aynı zamanda Alâüddîn Buhârî'nin, Pezdevî'nin *Usûl*'ü bağlamında sahip olduğu senetle kısmen kesişmektedir. Buhârî'nin *Keşfü'l-esrâr*'ın dibacesinde sunduğu senet, Fahrüddîn Mâymergî > Şemsüleimme Kerderî + Hâherzâde⁷² > Burhânüddîn Merğînânî > Necmüddîn Ömer Nesevî > Fahrulislam Pezdevî şeklindedir.⁷³ Buhârî'nin senedi ile Erşedüddîn'in senedi arasında en önemli kesişme, Fahrüddîn Mâymergî'dir. Buhârî'nin, Pezdevî'nin *Usûl*'ünün tamamını aynı zamanda amcası olan Mâymergî'ye okuduğu anlaşılmaktadır. Buna karşın Erşedüddîn, aynı eseri hem Mâymergî'den hem de Hâfızüddîn el-Kebîr el-Buhârî'den okumuştur. Bu, eseri baştan sona her iki isimden ayrı ayrı okuduğu anlamına gelebileceği gibi, eserin belirli kısımlarını bu iki şahıstan okuduğu şeklinde de anlaşılabilir. Bu ikinci husus, genelde bir âlimin yanında başlanan tahsilin o âlimin vefat etmesi üzerine kalan kısmının başka bir âlimin yanında tamamlanması şeklinde cereyan edebilmektedir. Nitekim Alâüddîn Buhârî'nin senedinde bunun bir örneğine tesadüf edilmektedir. Buhârî, senette, Mâymergî'nin Pezdevî'nin *Usûl*'ünü başından *esbâbu 'ş-şerâi'* kısmına kadar Şemsüleimme Kerderî'den, buradan eserin sonuna kadarki kısmı da Bedruddîn Hâherzâde'den (ö. 651/1253) okuduğunu belirtmektedir.⁷⁴ Muhtemelen

71 Muhyiddîn Abdülkâdir b. Muhammed İbn Ebi'l-Vefâ el-Kureşî, *el-Cevâhiru'l-Mudiyeye fî Tabakâti'l-Hanefiyye*, thk. Abdülfettâh Muhammed el-Hulv (Cîze: Hecl li't-Tibâ'a ve'n-Neşr ve't-Tevzî' ve'l-İ'lân, 1993), 4/295.

72 Bu kişi Şemsüle'imme el-Kerderî'nin kızkardeşinin oğlu olduğu için Hahezade olarak adlandırılan Bedruddîn Muhammed b. Mahmûd'dur. Bk. Muhammed b. Abdülhay el-Lüknevî, *el-Fevâ'idü'l-Behiyye fî Terâcimi'l-Hanefiyye* (Beyrut: Dâru'l-Erkâm, 1997), 327.

73 Buhârî, *Keşfü'l-Esrar* (Carullah, 505), 2a.

74 Buhârî, *Keşfü'l-Esrar* (Carullah, 505), 2a.

bu durum, Kerderî'nin 642/1244 yılında vefat etmesinden kaynaklanmıştır. Benzer bir durumun Erşedüddîn için de geçerli olup olmadığı konusunda fikir yürütebilmek pek mümkün değildir; zira 693/1294 yılında vefat eden⁷⁵ Hâfızuddîn Buhârî'ye karşın Mâymergî'nin vefat tarihi bilinmemektedir.⁷⁶ Öte yandan tabakat ve teracim eserlerinde Alâüddîn Buhârî'nin Ebû Hanîfe'ye kadar uzanan fıkıh senedinin, Fahrüddîn Mâymergî + Hâfızuddîn Buhârî > Şemsüleimme Kerderî > Burhânüddîn Merğînânî > Necmüddîn Nesefî > Fahrulislâm Pezdevî > İsmâîl b. Abdissâdık > Abdülkerîm el-Pezdevî > Ebû Mansûr el-Matürîdî > Ebû Bekr el-Cûzecânî > Muhammed şeklinde sunuluyor olduğuna dikkat çekmek gerekir.⁷⁷ Gerçekte Alâüddîn Buhârî'nin *el-Hidâye* merkezli senedi olan⁷⁸ bu senedin Pezdevî'ye kadarki kısmı, Erşedüddîn'in senediyle birebir örtüşmektedir. Bütün bu bilgiler göz önünde bulundurulduğunda, Bedru'r-Rûmî'nin Pezdevî'nin eseri için kendisinden icazet aldığı Erşedüddîn'in Alâüddîn Buhârî'nin akranı, hatta ders arkadaşı olabileceği öngörüsünde bulunmak mümkündür. Ancak bu noktada merak uyandıran husus, Bedru'r-Rûmî'nin niçin eseri kendisine okuduğunu belirttiği Buhârî'den değil de Erşedüddîn'den icazet almış olduğudur. Bu noktada tek söylenebilecek husus, Buhârî'den eserin okunması veya dinlenmesinin muhtemelen tek başına icazet için yeterli olmadığıdır. Bunun ötesinde bir değerlendirmede bulunabilmek güçtür.

Bedru'r-Rûmî'nin şerhinin dibacesinin ikinci kısmı sebab-i telife dairdir ve önemli bazı tespitler içermektedir. Ona göre, Pezdevî'nin *Usûl*'ünün şöhreti yeryüzünden ta semaya ulaşmış, usul alanında önde gelen âlimler bile bu kitabın ihtiva ettiği hazineleri anlamaktan aciz kalmışlardır. Bedru'r-Rûmî, eseri hakkıyla bu iki âlime okumak istediğinde, eserin anlaşılması güç, ziyadesiyle zor ve dikkat gerektiren bir metin olduğunu fark etmiştir. Kitabı okuyan her âlim kenarlara çok faydalı pek çok haşiyeye not etmiş, bu sayede metin sınırlı bazı hususlar dışında genel olarak anlaşılır hale gelmiştir. Bu haşiyeler, Şemsüleimme Kerderî'nin öğrencilerinden birine Buhara'da gerçekleştirdiği kiraat ile kitabın bütün sırları kendine açılan bir imamın elinde herkese nasip olmayacak nitelikte bir şerhe dönüşmüştür. Bütün üstün niteliklerine karşın bu şerh yeni başlayanlar için fazlasıyla geniş bir şerhtir. Bedru'r-Rûmî, bu şerh ve diğer şerhlerin talebelerin derdine derman olmadığını, bu

75 Kureşî, *el-Cevâhiru'l-Mudîyye*, 3/337; Lüknevî, *el-Fevâ'idü'l-Behîyye*, 325-26.

76 Kureşî, *el-Cevâhiru'l-Mudîyye*, 3/318-19; Mahmûd b. Süleymân el-Kefevî, *Ketâ'ibü A'lâmi'l-Ahyâr min Fukâhâ'i Mezhebi'n-Nu'mâni'l-Muhtâr*, thk. Saffet Köse ve diğerleri (İstanbul: Mektebetü'l-İrşad, 2017), 3/269-70; Lüknevî, *el-Fevâ'idü'l-Behîyye*, 306-07.

77 Kefevî, *Ketâ'ibü A'lâmi'l-Ahyâr*, 3/365; Lüknevî, *el-Fevâ'idü'l-Behîyye*, 161

78 Ekmelüddîn Babertî tarafından *el-İnâye*'nin girişinde paylaşılan senet şu şekildedir: Bâbertî > Kıvâmüddîn el-Kâkî > Hüsâmüddîn Sîgnâkî + Alâüddîn Buhârî > Hâfızuddîn Kebîr Buhârî + Fahrüddîn Mâymergî > Şemsüleimme Kerderî > Burhânüddîn Merğînânî. Bk. Ekmelüddîn Bâbertî, *el-İnâye fi Şerhi'l-Hidâye* (Süleymaniye Kütüphanesi, Carullah, 773), 1b-2a.

haliyle de Pezdevî'nin eserinin sanki hiç şerh edilmemiş gibi kaldığını belirtmektedir. Bundan dolayı talebeler, metnin üstesinden gelmede umutsuzluğa düşmüşler, inceliklerinden yüz çevirmek durumunda kalmışlardır. Bedru'r-Rûmî, bu kitabı tahsil etmek isteyen öğrencilerin, kitabı anlamada ne kadar zorlandıklarına, neredeyse iki yıl uğraşmalarına karşın yine de zihinlerinde pek bir şey kalmadığına doğrudan şahitlik ettiğini dile getirmektedir. Öğrenciler, ona bu şerhi özetlemesini talep etmişler, o da bu doğrultuda ihtisarda bulunmuştur. Bedru'r-Rûmî, telif gerekçesini açıkladığı bu ifadelerin hemen yanına bir tashih notu düşmüş ve bu muhtasarın kitapta ehli dışında kimsenin iç yüzüne vakıf olamadığı hususları çözümlenmeye tahsis edildiğini, bundan dolayı da isminin *Münthe'l-Kavî fi Şerhi'l-Pezdevî* olarak belirlendiğini belirtmiştir.⁷⁹

Dibacenin ikinci kısmında Bedru'r-Rûmî, Pezdevî'nin *Usûl*'ünü okurken ve okuturken karşılaştığı zorluklara dikkat çekmektedir. Kendisinden eseri okuduğunu belirttiği iki âlim, Alâüddîn Buhârî ile Erşedüddîn olmalıdır. Ona göre zaten zor olan bir metin üzerine yazılmış olan şerhler metni anlaşılır kılmadığı gibi daha da zorlaştırmıştır. Bedru'r-Rûmî'nin bu hususu, Pezdevî'nin eserini tahsil etmek isteyen öğrencilerin yaşadıkları güçlük üzerinden örneklemesi son derece çarpıcıdır. Eserin zorluğu ile baş etmekte sıkıntı yaşadıklarını, bu nedenle de karamsarlığa kapıldıklarını belirttiği öğrenciler Bedru'r-Rûmî'nin kendi öğrencileri olmalıdır. Bu durumda, onun icazetli olduğu *Usûlü'l-Pezdevî*'yi bir müddet boyunca okuttuğu, öğrencilerin yaşadıkları güçlüklerle tanıklık ettiği ve kendi şerhini/muhtasarını da bu tanıklık sonrasında kaleme aldığı öngörüsünde bulunmak mümkündür. Bu açıdan bakıldığında onu böyle bir şerh yazmaya iten saikin, yeterli dil veya bilgi donanımına sahip olmayan bir öğrenci topluluğuna temelde Pezdevî'nin *Usûl*'ünü, kısmen de Alâüddîn Buhârî'nin *Keşfü'l-Esrâr*'ını kolaylaştırma arzusu olduğu söylenebilir. Muhtemelen bundan dolayı Bedru'r-Rûmî, *Keşfü'l-Esrâr*'dan özetlediği açıklama sadedindeki bilgilerin yanında Pezdevî'nin metninin tamamına da kendi şerhinde yer vermiştir. Bunun öğrenciler için kolaylık ifade ettiği kadar, Bedru'r-Rûmî'nin tedris sürecini de kolaylaştırdığı açıktır. Her halükarda Bedru'r-Rûmî'nin, Pezdevî'nin *Usûl*'ünün anlaşılmasına katkıda bulunduğu kesindir. Ancak merak konusu olan husus, bu tedrisin nerede ve ne zaman gerçekleştiği ve öğrenci olarak buna kimlerin muhatap olduğudur. Pezdevî'nin *Usûl*'ünü tahsil ederken zorlanan öğrenci portresi, Bedru'r-Rûmî'nin hocalık yaptığı bölgenin Anadolu olabileceğini ihsas eder gibidir, ancak mevcut durumda bunu doğrulayabilecek bir bilgi bulunmamaktadır.

79 Bedru'r-Rûmî, *Münthe'l-Kavî*, 1b-2a.

Sonuç

Bu yazıya konu olan kayıtlar, tarihte Bedru'r-Rûmî Dâvûd b. Şeyh Kutluğbek b. İslâm b. Receb el-Kânî isimli bir âlimin yaşadığını, Tebriz'de ve Maverâünnehir bölgesinde bulunduğunu, buralarda Fahrüddîn Çârperdi, Muhammed Hemedânî ve Alâüddîn Buhârî gibi isimlerin yanında bazı metinleri okuduğunu ve icazetler aldığını ortaya koymaktadır. Biyografik ve bibliyografik eserlerde hakkında hiçbir bilgi bulunmayan bu âlime⁸⁰ dair bu yazıda ele alınan tarihsel kayıtlar, aynı zamanda ona dair -en azından şimdilik- tespit edilebilen yegâne bilgi kaynağı konumundadır. Bu kayıtlar, Bedru'r-Rûmî'ye dair anlamlı bir portre ortaya koymasına karşın yine de onunla ilgili pek çok hususu muallakta bırakmaktadır. Bu hususlar arasında belki de en önemlisi onun ne zaman vefat ettiği. Kesin olarak söylenebilecek bir husus var ise o da Bedru'r-Rûmî'nin 717/1317 yılında sağ olduğudur. Pezdevî'nin *Usûl*'üne yazdığı şerhin dibacesinde verdiği bilgiler, en azından bir tedris faaliyetinde bulunduğunu düşünmeye imkân tanımaktadır. Bu açıdan bakıldığında da onun VIII./XIV. yüzyılın ilk yarısında veya ortalarında vefat etmiş olabileceği, sadece bir öngörü düzeyinde dile getirilebilir.

Bedru'r-Rûmî'ye dair bu yazıda ele alınan tarihsel kayıtlar iki açıdan ayrıca önemsenmeyi hak etmektedir. İlki bunların Beylikler Dönemi Anadolu'sunun ilmî müktesebi noktasındaki bilgilerimizi belli ölçüde genişletmeye imkân tanıyor oluşudur. Osmanlı dönemindeki fıkıh icazetlerinin genellikle, Molla Fenârî üzerinden Ekmelüddîn Babertî'ye, Bâbertî üzerinden de Kıvâmüddîn Kâkî ve hocası Alâüddîn Buhârî'ye bağlandığı bilinmektedir. İcazetlerin temel mantığı açısından bu hem anlaşılabilir bir durumdur hem de Bâbertî'nin bu noktadaki rolü yadsınamaz niteliktedir. Fakat bu durum, Anadolu'da güçlü bir fıkıh geleneğinin Bâbertî sayesinde ve sonrasında oluştuğu yönünde bir kanaate kapı aralamamalıdır.

80 Bu noktada benzer künye bilgilerine sahip olması nedeniyle Bedru'r-Rûmî ile aynı kişi olabileceği çağrışımına yol açan Bedru't-Tavîl Dâvûd b. Çulbek/Ağlebek b. Alî er-Rûmî el-Konevî hakkında kısa bir değerlendirme yapmak gerekir. Kureşî'nin verdiği bilgilere bakılırsa, Bedrut-Tavîl, dil odaklı ilk tahsilini Konya'da gerçekleştirmiş, meşhur Hanefî fakih Celâlüddîn el-Habbâzî'nin Dımaşk'a gelişi sonrasında ondan fıkıh tahsil etmiştir. Otuz yıl kadar Dımaşk'ta kaldıktan sonra, Halep'e yönelmiş ve burada Kalıcıyye ve Tarhâniyye medreselerinde on beş yıl kadar ders vermiştir. Halep'ten ayrıldığı sırada 715/1315-1316 yılında vefat etmiştir. Bk. Kureşî, *el-Cevâhiru'l-Mudiyye*, 2/190. Kureşî'nin verdiği bu bilgilerde Bedru't-Tavîl'in künye bilgisinin, Bedru'r-Rûmî'nin Dâvûd b. Kutluğbek b. İslâm şeklinde künye bilgisiyle uyummadığını öncelikle ifade etmek gerekir. Yanı sıra Bedru't-Tavîl'in Habbâzî'den tahsil görmek üzere geldiği Şam bölgesinden vefatına kadar hiç ayrılmadığı anlaşılabilir; hâlbuki Bedru'r-Rûmî'nin Tebriz'de ve Maverâünnehir'de bulunduğu tespit edilebilmektedir. Bedru't-Tavîl'in 715/1315-1316 yılında vefat ettiği kaydedilmektedir. Bedru'r-Rûmî ise 717/1317 yılında bir eserin istinsahını gerçekleştirmiştir. Bütün bu hususlar, Bedru't-Tavîl ile Bedru'r-Rûmî'nin aynı kişi olmadığını ortaya koymaktadır.

Bedru'r-Rûmî, Bâbertî'den bir veya birkaç kuşak önce, en azından Anadolu bir kişinin Hanefî geleneğinin önemli bir ismi olan Alâüddîn Buhârî'den okuduğunu örneklemektedir. Alâüddîn Buhârî'nin, Bâbertî'nin hocasının hocası olduğu dikkate alındığında, Bedru'r-Rûmî'nin ona olan öğrenciliği önemsenmeyi hak etmektedir.

İkincisi ise bu kayıtların, yazma eserlerin önemli bir biyo-bibliyografik veri kaynağı olarak kullanılabileceğini örnekliyor oluşudur. Bu durum, elbette yazma eserlerin tekabül ettiği bütün dönemler için geçerli olmakla birlikte, bunun Beylikler dönemi Anadolu'su için çok daha fazla anlam ifade ettiğinin altını çizmek gerekir. Bu dönemin dinî düşünce tarihine ilişkin hâlihazırda sahip olduğumuz bilgiler oldukça sınırlıdır. Var olanlar da bu dönem Anadolu'sunda, kitabî bir geleneğin sınırlı ölçüde karşılık bulduğu yönünde yaklaşımlara neden olmakta ve ilgili dönem Anadolu'sunun ağırlıklı olarak şifahî kültür ve tasavvufî yönelimler üzerinden okunmasına kapı aralamaktadır. Hâlbuki ilgili dönemde Anadolu isimler tarafından veya Anadolu şehirlerinde yazıya geçirilmiş yazma eserlerin ihtiva ettiği metin harici kayıtlar ve bu kayıtlara yansıyan bilgiler, bu süreçte dikkate alınması gereken bir kitabî geleneğin dolaşımında olduğunu gösterir niteliktedir. Bu kayıtların parça parça oluşu, bunlardan hareketle ilgili döneme dair bir değerlendirme yapmayı görece zorlaştırmaktadır. Ancak ilk tahlilde birbirinden ayrı gibi duran kayıtların zamanla birbiriyle kesişmeye başlaması, anlamlı örüntülerin vücuda getirilebilmesine imkân tanımaktadır. Bedru'r-Rûmî ile ilgili kayıtlar bunun dikkat çekici bir örneğini oluşturmaktadır. Onunla ilgili bu yazıda paylaştığımız ve tahlil ettiğimiz bilgilerin yaklaşık beş yıllık bir zaman diliminde Beylikler dönemi Anadolu'suna dair sürdürdüğümüz çalışmalar sırasında parça parça biriktiğini belirtmek isteriz. Bu ise, her şeyden önce yazma eserlere yüklemiş olduğumuz anlamı ve fonksiyonu genişletmeyi gerekli kılmakta, yazma eserleri kapsamlı bir tarihsel arkeoloji alanı olarak konumlandırmaya bizi çağırılmaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Arıcı, Mustakim. “Kutbuddin Şirazi’ye Göre Tababet Sanatı ve Hekimlik Ahlakı.” *Kutadgubilig: Felsefe - Bilim Araştırmaları* 22 (2012): 45-71.
- Arıcı, Müstakim, ve Mehmet Arıkan (ed.). *Taşradan Merkeze Bir Ulema Ailesi: Taşköprülüzadeler ve İsamüddin Ahmed Efendi*. İstanbul: İLEM Yayınları, 2021.
- Açıl, Berat (ed.). *Osmanlı Kitap Kültürü: Carullah Efendi Kütüphanesi ve Derkenar Notları*. İstanbul: İLEM Yayınları, 2020.
- Arslan, Sami. *Osmanlı’da Bilginin Dolaşımı: Bilgiyi İstinsahla Çoğaltmak*. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2020.
- el-Bâbertî, Ekmelüddin Muhammed b. Mahmûd. *el-İnâye fi Şerhi’l-Hidâye*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Carullah, 773, 335 v.
- Bayat, Ali Haydar. “Anadolu Selçuklu Sağlık Müesseselerinden Sivas Darüşşifası ve Vakfiyesi.” *1. Uluslararası Türk-İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi* içinde, 2/23-35. İstanbul: İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, 1981.
- Bedir, Murteza. “Nesefî, Ebü’l-Berekât.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)* içinde, 32/567-68. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.
- Bedru’r-Rûmî, Dâvud b. Şeyh Kutluğbek b. İslam b. Receb el-Kânî. *Münthe’l-Kavî fi Şerhi’l-Pezdevî*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Carullah, 499, 351 v.
- Boyalık, M. Taha. “Tefsir Şerh-Haşiye Geleneğinde Kurucu Bir Eser: Kutbuddin er-Râzî’nin Şerhu Müşkilâti’l-Keşşâf’ı.” *Nazariyat: İslâm Felsefe ve Bilim Tarihi Araştırmaları Dergisi* 5, no. 2 (2019): 139-60.
- el-Buhârî, Alâ’üddîn Abdülazîz b. Ahmed. *Keşfü’l-Esrâr*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi, 370, 282 v.; İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Carullah, 498, 250 v.; İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Carullah, 505, 275 v.; İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 1334, 321 v.; İstanbul: Millet Kütüphanesi, Fezullah Efendi, 633, 307 v.; İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Murad Molla, 671, 293 v.
- el-Çârperdî, Fahrüddin Ahmed b. el-Hasen. *el-Emâlî fi’l-Keşfani’l-Hâvî*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Murad Molla, 859, 233 v.
- el-Çârperdî, Fahrüddin Ahmed b. el-Hasen. *es-Sirâcü’l-Vehhâc*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 1432, 116 v.
- Denkhalbant, Ayşe. “Yâkutiye Medresesi ve Kümbeti.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)* içinde, 43/293. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Ergül, Necmettin. “Abdurrezzâk Kaşânî (ö. 730/13309)’nin Hayatı, İlmî-Tasavvufî Kişiliği ve Eserleri.” *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi* 3, no. 5 (2013): 93-125.
- Gürbüz, Osman. “Erzurum Çifte Minareli Medrese’nin Yapım Tarihi ve Bânisi Hakkında Yeni Bir Yaklaşım.” *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 11, no. 25 (2004): 145-60.
- el-Hemedânî, Muhammed b. el-Hasen. *Tavdîhu Müşkilâti’l-Keşşâf*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Murad Molla, 308, 183 v.; Manisa: Manisa Yazma Eser Kütüphanesi, Manisa İl Halk, 103, 116 v.
- İbnü’l-Hâcib, Cemâlüddin Osmân b. Ömer. *Şerhu Muhtasari’l-Müntehâ*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Murad Molla, 684, 248 v.
- İbnü’l-Hâcib, Cemâlüddin Osmân b. Ömer. *el-İzâh fi Şerhi’l-Mufassal*. İstanbul: Millet Kütüphanesi, Fezullah Efendi, 2007, 129 v.

- İbnü's-Sâ'atî, Muzafferuddîn Ahmed b. Ali. *Şerhu Mecma'î'l-Bahreyn*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 1758, 218 v.
- İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü. *Köylerimiz: 1 Mart 1968 Gününe Kadar*. Ankara: Başbakanlık Basımevi D.S.İ., 1968.
- Kalaycı, Mehmet, ve Muzaffer Tan. "Bir 16. Yüzyıl Osmanlı Aliminin Peşinde: Zeyrekzâde Emrullâh Mehmed Efendi ve Otobiyografik Anlatıları." *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 62, no. 1 (2021): 1-90.
- Karamağaralı, Halûk. "Erzurum'daki Hatuniye Medresesi'nin Tarihi ve Bânisi Hakkında Mülâhazalar." *Selçuklu Araştırmaları Dergisi* [Malazgirt Zaferi Özel Sayısı 900.Yılı] 3 (1971): 209-47.
- Kâtib Çelebi, Mustafa b. Abdillâh. *Keşfü'z-Zünûn*. Nşr. M. Şerefeddin Yalıtıkaya-Kilisli Rifat Bilge. Ofset. Ankara: TTK Yayınları, 2014.
- el-Kefevî, Mahmûd b. Süleymân. *Ketâ'ibü A'lâmi'l-Ahyâr min Fukâhâ'i Mezhebi'n-Nu'mâni'l-Muhtâr*. Thk. Saffet Köse, Murat Şimşek, Hasan Özer, Huzeyfe Çeker ve Güneş Öztürk. İstanbul: Mektebetü'l-İrşad, 2017.
- el-Keyşî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *İrşâd ilâ İlmi'l-İ'râb*. Thk. Abdullah Ali el-Hüseynî el-Berekâtî ve Muhsin Sâlim el-Ömerî. Mekke: Câmîatü Ümmü'l-Kurâ, 1987.
- Konukçu, Enver. *Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum*. Ankara: Yükseköğretim Kurulu Matbaası, 1992.
- Köksal, Asım Cüneyd. "Veliyyüddîn Cârullah Efendi'nin Fıkıh Usûlüne Dair Notları." *Osmanlı Kitap Kültürü: Cârullah Efendi'nin Kütüphanesi ve Derkenar Notları* içinde, ed. Berat Açıl, 201-10. İstanbul: İlem Yayınları, 2020.
- el-Kureşî, Muhyiddîn İbn Ebi'l-Vefâ Abdülkâdir b. Muhammed. *el-Cevâhiru'l-Mudiyye fî Tabakâti'l-Hanefiyye*. Thk. Abdülfettâh Muhammed el-Hulv. Cize: Hecl li't-Tıbbâ'a ve'n-Neşr ve't-Tevzî' ve'l-İ'lân, 1993.
- Kutluer, İlhan. "Semerkandi, Muhammed b. Eşref." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, 36/475-77. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- Kütükoğlu, Mübahat S. "Osmanlı'dan Günümüze Yer Adları." *Belleten* 76, no. 275 (2012): 147-66.
- el-Lüknevî, Muhammed b. Abdülhay. *el-Fevâ'idü'l-Behiyye fî Terâcimi'l-Hanefiyye*. Beyrut: Dâru'l-Erkâm, 1997.
- el-Merğînânî, Burhânüddîn Ali b. Ebi Bekr. *el-Hidâye*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 2239, 319 v.; Fatih, 2254, 267 v.
- en-Nesefî, Burhânüddîn b. Abdülazîz. *Mi'yâru'n-Nazar*. İstanbul: Köprülü Kütüphanesi, Fazıl Ahmed, 530, 121 v.; *Kitâb fî İlmi'l-Münâzara*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 1223, v. 140-90.
- en-Nesefî, Hâfızuddîn Ebü'l-Berakât Abdullah b. Ahmed. *el-Kâfi fî Şerhi'l-Vâfi*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, 1064, 356 v.; İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Karaçelebizade, 137, 433 v.; Kastamonu: Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi, 931, 236 v.
- en-Nu'aymî, Abdülkâdir b. Muhammed. *ed-Dâris fî Târîhi'l-Medâris*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.
- Özel, Ahmet. "Kereri, Şemsüleimme." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, 25/276-77. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022.
- Özen, Firdevs. "İlhanlılar Devrinde Erzurum." *Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi* 56, no.2 (2016): 256-86.

- Özen, Şükrü. "İlm-i Hilâf yahut Fukahâ Metoduna Göre Cedel Hakkında Klasik Bir Metin: Menşeu'n-Nazar." *Makâlât* 2 (1999): 171-98.
- Özgüdenli, Osman Gazi. "XIV. Yüzyılda Tebrîz'de Bir Hayır ve Kültür Kurumu: Şenb-i Gâzan (Gâzâniyye)." *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* 37 (2001-2002): 253-89.
- Özgüdenli, Osman Gazi. *Gâzân Han ve Reformları (1295-1303)*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2009.
- Özgüdenli, Osman Gazi. *Ortaçağ Türk-İran Tarihi Araştırmaları*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2006.
- Pehlivan, Necmettin. "İlm-i Nazarın Tekamülüne Doğru: Burhânuddin en-Nesefî'ye Göre (ö. 687/1289) Ait Yeni Eserler." *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 61, no.2 (2020): 315-69.
- Pehlivan, Necmettin, ve Hadî Ensar Ceylan. "Adâbu'l-Bahs Devrimine Doğru Son Evrim: Burhânuddin en-Nesefî'nin el-Fusûl'ü." *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 56, no. 2 (2015): 1-75.
- el-Pezdevî, Fahrulislâm Ebü'l-Usr Ali b. Muhamed. *Usûl*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 1223, v. 1-140; Fatih, 1221, 166 v.; İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Carullah, 436, 267 v.; İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Carullah, 506, 292 v.
- Resmi Gazete* 4449, 4 Mart, 1940: 13436.
- es-Safedî, Salâhuddîn Halîl b. Aybek. *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*. Thk. Ahmed el-Arnâvût ve Türkî Mustafâ. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2000.
- Sağlam, Ahmet. "Mısır-Kahire Nâsırıyye Medresesi Vakfiyesi." *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 15, no. 1 (2017): 249-68.
- es-Semerkindî, Şemsüddîn Muhammed b. Eşref el-Hüseynî. *es-Sahâ'ifu'l-İlâhiyye*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali, 1688, 55 v.
- es-Siğnâkî, Hüsâmüddîn Hüseyin b. Alî. *el-Kâfi Şerhu Usûli'l-Pezdevî*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Carullah, 491, 227 v.
- Sümer, Faruk. *Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1999.
- Şahin, Hanîfi. "Camiu't-Tevarih'e Göre Gâzân Hân'ın Müslümanlığı ve Bunun İlhanlı Toplumuna Yansımaları." *Bilig* 73 (2015): 207-30.
- Tezcan, Semih. "Orhan Gazi'nin Adı Üzerine." *Türkçenin Yükseliş Çağında Bursa'da Dil Kültür ve Edebiyat Bilgi Şöleni Bildiriler* içinde, ed. Hatice Şahin, 28-36. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2010.
- Yinanç, Refet. "Kayseri ve Sivas Darüşşifaları'nın Vakıfları." *Belleten* 48, no. 189-190 (1984): 299-307.
- Yücel, Yaşar. "Candarogulları." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, 7/146-49. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- ez-Zemahşerî, Cârullah Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 369, 279 v.; İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yozgat, 81-2, 484 v.